

SKOGSFINNARNANA I SÄFSEN

Uppsats i tre delar

Kurs vid Mälardalens Högskola hösten 2009
"Skogsfinnarna i Skandinavien"

av

Mariana Grahn

Skogsfinnarnas bosättning i Säfsen

Anna Ivars

Skogsfinnarnas bosättningar i Säfsen - Kvarnberget

Emma Thorin & Susanne Andersson

Skogsfinnarnas bosättningar i Säfsen - Skifsen och Drafsen

Skogsfinnarnas bosättning i Säfsen

Innehållsförteckning

Inledning	2
Geografi	
Kartbild	3
Beskrivning av Säfsnäs socken	3
Namnet Säfsen	4
Skogsfinska bosättningen	4
Svedjebruk	5
Boskap	5
Jakt	6
Fiske	6
Byggnader	7
Kläder	8
Kosthåll	8
Skogsfinnarnas tro	9
Restriktioner mot svedjande	10
Språket	11
Diskussion och summering	12
Källförteckning	13

Inledning, presentation

Skogsfinnarnas inflyttning till Säfsen innebar att en tidigare ödebygd befolkades och hos en infödd "säfsing" som jag är, väcks då intresset; Finns mina forna släktingar där? Vilka var de? Hur levde de?

Jag har fördjupat mig i litteratur om skogsfinnar, men framför allt sökt litteratur som handlar om Säfsen med omnejd. Jag har begränsat mig till tiden före brukens etablering, som påbörjades på 1720 talet. Berättelser om personer och händelser ligger senare i tiden – 1800 talet.

Carl Axel Gottlund talade med Maja Hinriksdotter Turpiainen från Säfsbyn i sin DAGBOK öfver dess Resor på Finnskogarne år 1817. Hon berättade om "Sammas" vilket gjorde mig extra nyfiken på vad hon hade sagt då han inte nämner något om det i boken.

Geografi

Söfsnäs socken med kringliggande landskap

Söfsnäs sockengränser bestämdes 1658 mot Järna och Äppelbo och 1695 mot Värmland (Gåsborn och Rämmen). Gränsen mot Grangärde bestämdes 1766, mot Nås socken och Örebro län 1768 .

(Craelius 1830 sid.3)

Söfsnäs sockens hela längd är knappt fyra mil och dess bredd knappt tre mil. De förnämsta gränspunkterna är; Örbäcksröset i n.v. där Nås, Järna och Äppelbo möts, Bergslagsröset i n.o. mot Grangärde och Nås, Vinterhöjdsröset i s.o. där Grangärde och Hellefors sammanträffar, Eskilsberget, råskillnad mellan Hellefors och Gåsborn i s., Laggsundsröset i södra ändan av sjön Norra Laggen mot Gåsborn och Rämmen *(Arosenius 1867 sid. 5).*

Citat av Craelius i boken Söfs Socken sid.4; ”Belägen på en bergsrygg som utgår från fjällen i Särna är den i anseende till klimatet och i flera hänseenden mycket olik den övriga Dalorten. Dess betydliga höjd öfver hafvet kan bedömas deraf, att, inom 1/16:dels quadratmils yta, i grannskapet af den så kallade Wallborgshöjden, trenne kärnar finnas, hvilkas vattendrag i lika många särskilda directioner fortgå till Stockholm (Låsälven-Mälaren), Gefle(Eskan-Dalälven) och Götheborg (Liliefen-Vänern)” slut citat.

Söfsnäs är högt beläget, bergen 400 till 500 meter över havet, dalgångar 400 till 200 meter över havet och är ett mycket skogsrikt område. I början av 1600-talet upptog skogen 85% av ytan 10% var mossar och 5% utgjordes av sjöar. Här var då så gott som ren vildmark. Den hade dock i viss mån nyttjats av bönder från Nås till slåttermarker och fiske i sjöarna *(Montelius 1962t sid.43 och 45).*

Namnet Säfsen

Varifrån Säfsen fått sitt namn finns flera teorier. Tidigt kallades det Sepps eller Seppsen och kan ha kommit från finskans ord för smed (Craelius, Säfsnäs Socken sid.3). Kanske var någon av de tidiga finnarna smed. Man tog hand om myrsmalm från sjöarna till sina smedjor och slagghvarp har påträffats vid gamla finntorp t.ex. i Håen (Arosenius 1867 sid.24).

Sjöarna torde också haft namn före den finska kolonisationen. Allmogem från Nås använde sig av fiskevattnen, en teori är att sjön nämndes Säf(säv)sjön och när det sedan anlades ett torp ovanför kallades det Säfsen. I ett dokument från 1691 står det skrivet att Pål Larsson var den förste torparen som byggde i Säfsen. Torpnamnet var i varje fall äldre än sockennamnet (Hylphers 1762 sid. 306, Craelius 1830 sid.3., Ståhl 1943 sid.2).

Craelius säger med rätta att "Säfsen är ett land för sig och den okunnighet, som till och med på icke långt bort belägna orter råder om denna församlings så fysiska, som moraliska beskaffenhet, härrör väl till en stor del derav, att ingen ordentlig kommunikation finnes med andra orter".

(Craelius sid.43)

Under en tid när sockengränserna även var kommungränser kallades området Säfsnäs och Säfsnäs församling men idag när vi tillhör Ludvika kommun är Säfsen den benämning som bygdens innevånare använder sig av.

Skogsfinska bosättningen

Området lämpade sig för svedjebruk och koloniserades vid denna tid av finnar som lämnat Savolax och Rautalampi trakten. Deras ambition var att kunna etablera sig och livnära sig på svedjebruk här. Exakt vilket år de första kom finns inga siffror på, men de skattades 1630 och hade då haft sex skattefria år. Vad vi vet är att det fanns finnar vid Norra Hörken i Ljusnarsberg 1607 (Montelius 1962 Sid.46). Det området ligger endast en mil från Säfsen. I övriga gränsområden till Säfsen mot Hällefors, Gåsbörn, Rämnen, Grangärde var kolonisationen i full gång under 1620 talet. Förmodligen rör det sig om ungefär samma tid för etableringen i Säfsen.

Om de första bosättarna kommit direkt från Finland eller om de slagit sig ner på andra platser innan de kom till Säfsen är okänt. Vid etableringen av första järnbruket 1721 sade sig finnarna ha bott här i 120 år (Craelius 1830 sid.9).

I boken om Hylphers Dalaresa 1757 skriver han på sidan 235 om säfsfinnarnas inställning till Karl 1X som "Hyfwa Konungas Karl", som gett deras förfäder friheter och förmåner, så att de kunnat anlägga sina boställen här. Han säger också att de haft sin hemvist i närheten till Filipstad, men att de undanträngts därifrån på grund av hytte bruk och nödgats söka sig till andra trakter.

Vad vi tror oss veta är att de första svedjefinnarna kom till Säfsbyn (Craelius 1830 sid.38, Arosenius 1867 sid.24, Gottlund 1817 sid.312). De skulle ha varit sju stycken som

hade sällskap. Några av dem stannade kvar medan de övriga drog vidare. De som stannade var Pål Larsson Turpoinen och hans son Erik Pålsson samt Clemet Erson. En Hinrik Honkainen hade gett sig sydväst, liksom troligen också en som hette Nikarainen. En hette Puuroinen och han hade farit till Skifsen. Den sjunde av dem skulle ha nedsatt sig i Laggsundet (*Gottlund 1817 sid.312 och 313*). Skifsen, Drafsen, Håen, Kvarnberget, Villbäck/Gällinge togs i bruk ungefär samtidigt.

1726 fanns ytterligare finntorp enligt en undersökning som företogs av häradshövding John Björlingh, gruvfogde John Fischer, kronobefallningsman Volter Grahn dessa var; Ursen, Hoberget, Älgberget, Nyhöjden, Norrtjärn, Björntorpet, Frösaråsen, Dunderberget, Älgsjöberget och Thyn (*Nordmann Bilaga N:o 3. till Finntorpen i Dalarne år 1726*).

Svedjebruk

Svedjebruket var de tidiga finnarnas stora inkomstkälla. Säden avbärgades med handskärar och urbultades i stora gropar, sedan den först blivit torkad på hässjor s.k. finnhässjor som var extra höga (se bild) och ytterligare i eldror eller torkhus som upptimrats på lämpliga ställen i skogen. Halmen bredde man sedan ut på svedjan och brände för att ge gödning till nästa årsskörd. Viktigt för kosthållet var rovor som man odlade vid sidan av fallrågen. Dessa åts i olika former. Man odlade också korn och

1830 sid.39-40).
Finnplog

senare också havre, men då på åkertäppor som brutits upp för det ändamålet vanligen intill boplatsen. Eftersom dessa trakter inte lämpade sig för större jordbruk på grund av moränmark och mycket sten odlade man bara upp en liten täppa för egna förnödenheter. Här kom finnplögen till användning som lämpade sig för denna oländiga mark, med sina två kraftiga gafflar. Den kallades också tinn eller gaffelplog, på finska, Sähra (*Craelius*

Boskap

Man hade både kor, kvigor och kalvar. Av kornas mjölk tillverkades smör och ost som såldes. "Finnsmöret" var efter frågat eftersom det var rent, fint och välsmakande (*Craelius 1830 sid.41*). Till boskapen behövdes mycket foder och den mängd som man kunde skörda i närheten av bostäderna räckte inte för vinterns behov, därför hade

man "röjlor" och slogmossar långt bort. Höet hässjades ihop extra tätt för att inte förstöras av väder och vind under hösten, för att sedan kunna forslas hem när det blev vinter (*Arosenius 1867 sid.44*).

Getter föddes upp för att använda mjölken till getost, medan bockarna användes som "risbitare" eller såldes.

Hästen var viktig i arbetet. I allmänhet hade man små norska hästar som var duktiga att gå i den steniga och starkt kuperade terrängen. "Den Norrska eller Säfshästen kan helt obekymrad rida öfver de brantaste berg och uslaste stigar och brådjud. De hitskaffas genom Skojare, eller om man behagar, af Norriges Handlande" (*Craelius 1830 sid.42*).

Jakt

Jakten var mycket viktig för att livnära sig. Skinn var en inkomstbringande vara och därför kan man i domböcker läsa om hur man lämnat hela djurkroppar i skogen efter att man tagit reda på skinnen. År 1622 framställde allmogen i Västerdalarnas socknar" en storklagomål öfver de finnar som inpå deras skogar i några år sig neder satt och nu i denna vinter och i förliden tid, hafva slagit en hop af älgar, loar och mårdar". Af skinnen hade ej ens 1/10 hamnat hos Kungl.M:t, ty de flesta hade blivit sålda till Värmland och andra trakter; dessutom uppgafs, att många halft förskämda älgkroppar lågo i skogarna (*Nordmann 1888 sid.65*). Detta var uppe på tinget i Nås 1638. Erik Ersson lösfinne, Mats Eriksson dräng i Håen och Mickel Mickelsson anklagades för att vid midsommartid skjutit fem älgar och lämnat köttet, dessutom stulit en båt för Nås bönder som de sedan sänkt i sjön.

På tinget 1639 blev Pål Larsson från Drafsen rannsaktad för att olovandes sålt loskinn i Örebro.

Den 22 mars 1647 utkom " Ordning och stadga, huru alla rikets inbyggare sig förhålla skola med jakt, djurfång och fågelskjutande". I och med denna tillåts envar fånga och skjuta allehanda rovdjur och fritt förfoga över skinnen. Undantaget var högvilt (älg, hjort, rådjur) som endast fick jagas från Olofsmäss till fastetid (*Nordmann 1888 Sverige sid67-68*).

Vanligaste jaktmetoden var att vid älg och björnjakt följa djuren på skidor och döda dem med spjut eller skjuta dem.

Man använde sig av fångstgropar, saxar och nät för rovdjur, snaror för fågel och hare (*Nordmann 1888 sid 69*).

Fiske

Fisket var viktigt för kosthållet, och ofta idkade man gemensamhetsfiske.

Fiskevattnen kunde också bli en orsak till tvister. Vid tinget i Nås 1630 behandlades en tvist mellan Sigfrid Fransson i Drafsen och Nils Knutsson i Säfsbyn om rätten till fiske i Säfssjön. Båda ansågs ha lika rättigheter.

Vid tinget i Nås februari 1699 tillerkändes Drafsborna rätten till att fiska i Stensjön (Stentjärnen) men inte Skifs borna som tidigare nyttjat den.

Zachris Zachrisson som var nämndeman beklagade sig vid Nås tinget 1729 över att en granne Henrik Larsson tagit upp två nät ur Stora Tällbergssjön som tillhörde honom. Detta ledde i sin tur till mera osämjor dem emellan.

Byggnader

Den byggnadskonst som finnarna förde med sig blev den gällande i mer än hundra år , naturligtvis med vissa förändringar under tidens gång.

Bastun (badstugan) var ofta den första byggnaden som sattes upp. Fredrik Reinhold Arosenius skriver att ”en väsentligt bidragande orsak till finnarnas goda hälsa, uthållighet i mödorna och en ofta nog uppnådd hög ålder var fordom och är ännu idag deras vana att taga s.k. imbad hela året om” (*Arosenius 1888 sid34*).

Rökstugan eller pörtet hade en stor gråstensugn som eldades upp en gång per dygn och som sedan höll värmen till nästa dag. Röken leddes ut genom ett hål i taket. Det enda ljus som kunde komma in var från små gluggar (väppane el. lakejnen) i väggen som man hade skjutluckor för. När man inte kunde ha dörren eller skjutluckorna öppna lystes rummet upp av ”pärtor”- finklurna torrvedsstickor. Barnen låg på ugnskanten och de vuxna på golvet på halmbädd med skinnfällar över. (*Craelius 1867 sid.10-11*) Vägfasta bänkar var vanligt samt ett bord.

Maten tillagades i ett speciellt kokhus intill pörtet, ofta mycket enkelt. (s.k. stärs)

Rågen torkades i en Ria (torkstuga,torkhus,torkria). Den var i allmänhet lite högre än pörtet då rågen skulle hänga fritt. I rian fanns också en ugn, som man eldade i. Det fick inte bli fuktigt åt säden. Inne i rian tröskade man och förvarade säden tills avyttring.

Torkria från Mörthöjden. Säfsnäs Hembygdsgård

Man hade en smedja där man tillverkade sina redskap. Myrmalmen var den malm som man till att börja med använde sig av.

För att mala sin säd satte man upp en kvarn vid något vattendrag.

*Kvarn från Kvarnbäcken i Lejen.
Säfsnäs Hembygdsgård*

Övriga byggnader var ladugårdar för kreaturen och lador för hö.

Efter ett antal år började man bygga "svenskstugor", som hade fönster, spis och skorsten.

Uthus och svenskstuga från Västerfallet. Säfsnäs Hembygdsgård

Kläder

Deras klädedräkt var och der före fordom så anspråkslös som deras levnadssätt var enkelt (enligt Craelius 1830 *sid. 12*). I början av 1700-talet liknar klädseln bergslagens. Männerna använder långrockar med häktor och knäbyxor samt becksömsskor med näverbottnar. Kvinnorna använde dukar på huvudet och hals samt korta klänningar. Allt tillverkades i hemmen av de råämnen som jorden och boskapen gav. (Segersedts samling 2001, sid. 117)

Kost

Finnarnas renlighet, beträffande bastubadandet, nämns även när det gäller tillverkning av smör och ost, som man skulle sälja. Förutom rovor som åts i allehanda former – råa, stekta, kokta och som mos var mjölet en viktig ingrediens i maten.

Reskor var ett ojäst bröd som stektes på en håll.

Hillo – en gröt av lingon och rått mjöl.

Peppo – surmjölk med rått mjöl irört.

Motti hårt stampad gröt av korn, råg eller havre.

Rusarocki- välling av kokad råg med hela rågkorn i.

Fisket var viktigt för hushållet – och man åt *lutfisk* vid högtidliga tillfällen.

Skogsfågel, hare, älg och björnkött hade man också tillgång till. (Craelius 1830 *sid. 11*)

Skogsfinnarnas tro

Då Säfsfinnarna kunde ha upp till 6 mil till kyrkan, som fanns i Nås blev det långt mellan kyrkobesöken, dessutom fanns inga farbara vägar . Därför gjorde man vanligen så, när någon dog annat än vintertid, att man begravde den avlidne tillfälligt, för att när, det blev snö kunna frakta den döde med häst (man placerade kistan på långa stänger) till kyrkan (*Arosenius1888 sid15*). Vissa av dessa begravningsplatser är fortfarande kända av innevånarna i Säfsen som t.ex. Finnöa i Skärsjön.

Beträffande barnen och deras dop var vintern den tid som man tog skidorna och åkte till kyrkan för att förrätta dopet. I en berättelse från Säfsen talas det om en finne som skidat tillsammans med sin son till kyrkan i Nås för att sonen skulle döpas. Fadern gick in för att tala med prästen, men när han kom ut för att hämta in pojken hade han tröttnat på att vänta och dragit iväg hemåt igen, då gick fadern in och bad prästen välsigna kisten och få lite vatten på den i pojkens ställe (*Arosenius1867 sid27-27*).

Avståndet till kyrkan och präster är en logisk förklaring till att finnarna istället använde sig av naturen i sin tro att fördriva sjukdomar, straffa oförrätter, skydda djuren, stämma blod o.s.v. De var trygga i den tron och vissa personer blev kända för sin övernaturliga kraft att sia och hjälpa. Till och med allmogen sökte upp dessa för att få hjälp.

Här i Säfsen finns sägner om Solbergs Greta Puuroinen (Tiainen) trollkärning eller undergörerska (levde 1762-1821) Gottlund som besökte henne på sin vandring 1817 nedtecknade fyra läsningar. Solbergs-Greta kunde bota allehanda sjukdomar och ”göra igen vad förlorat var”. Hon använde sig av en björk och en gran som växt ihop och bildat en ögla strax ovanför marken, där kröp hon igenom för att få den magiska kraft som krävdes för att bota eller sia. Greta hade en svartbok där hon skrivit ner sina besvärjelser och ramsor men som tyvärr har förkommit (*Gottlund 1817 sid.362-363*).

Greta föddes i Dunderberget och hennes far var Lars Larsson som vräktes från sitt hemman, och som byggde sig en jordkula att bo i. Hennes mor var dotter till Zachris Zachrisson i Skifsen, en välbergad hemmansägare och tillika nämndeman. (*Hermansson 2009*)

Solbergs-Greta gifte sig två gånger och hennes andra man hade en äldre syster som hette Maria Hindersdotter Turpiainen och bodde i Säfsbyn, henne träffade Gottlund 1817. Från henne fick han ta del av myter och trollsånger, som invigde honom i sanningen om den finska sampomyten. Hon berättade en historia om ”Kalevan tytär” och hon berättade om Väinämöinen och Jompainen hur de begav sig till Pohjalandet för att förskaffa sig Sammas. Jompainen bad Väinämöinen sjunga när de kom ut till sjöss. Sammas flög då upp i skyn och Jompainen högg av Sammas två tår. En hamnade i havet och saltet i havet uppstod den andra på marken och gräset uppkom och om han hunnit hugga ytterligare en skulle rågen vuxit utan att behöva sås. (*Gottlund 1872, sid. 33-35*)

Många har försökt ta reda på vad- vem Sampo är men Sampo är och förblir en myt.

Uppteckningarna från Maja Hinriksdotter om sampomyten finns i en avhandling "De proverbis Fennicis" som Karl Axel Gottlund utkom med 1818 och som blev en viktig del i Kalevala, det finska national eposet, som sammanställdes av Elias Lönnroth. Första versionen av Kalevala utkom 1835 och den slutliga samman sättningen 1849.

Restriktioner mot svedjande

Den välvilja som funnits från högre makt beträffande finnarnas svedjande började så smått stramas åt, dels för att bergsbruk och gruvdrift behövde skogen för sin verksamhet men också för att fler och fler lösfinnar slog sig ner.

1638 kom en restriktiv förordning. I Bergslagen förbjöds allt svedjande.

1647 kom en skogsordningen och 1664 ytterligare en skogsordning. Det var inte i första hand för att förbjuda svedjandet, men myndigheterna ville få bättre kontroll. Effekten av skogsordningen varierade med de lokala myndigheternas intresse av att följa den.

Det var vanligt att man förbättrade betesmarker genom svedjande s.k. mulbete, vilket sanktionerades i skogsordningen. Detta utnyttjades genom att anhålla om mulbetesrensning, som camouflage för råg-svedjande.

Under den tiden tycks så gott som inga nya etableringar skett. Dessa kom igång igen på 1660- talet då skogsordningen (§ 9) medgav uttryckligen anläggning av nya finntorp. Nybyggaren ordnade själv med syn, som utfördes av befallningsman och nämndeman eller av skogvaktare och godemän eller synemän. (Monteliu 1962 sid 51-53)

De torp som inte var skattlagda revs ut och man fick lämna allt.

Alla var inte lika svåra att flytta på som Lars Larsson Käiväräinen i Dunderberget. Dunderberget var ett gammalt skattehemman, men hans farfar hade ådragit sig stora skulder. Lars blev utkastad från huset tre gånger innan han fick ge sig av, men för att komma tillbaka och i närheten av sitt torp gräva ner sig i jorden (på "sin" mark), för om "Herrarna hade att herrska ofanpå jorden, så hade de ingenting att säga under jorden". Här byggde han sin bostad. Han byggde också ett fähus där han hade två kor, getter, får samt redskap och foder. Samtidigt väckte han åtal i häradsrätten för att bruket vid vräkningen på orättmätigt sätt tillägnat sig säd och potatis. Bruket dömdes betala 800 riksdaler och rättegångskostnaden. Han tilldömdes sedan ytterligare 1000 daler, men var inte nöjd då han ansåg att hemmet tillhörde honom. Han vandrade ner till Stockholm till högsta instans, hovrätten och uppvaktning hos Kunglig Majestät, men sitt hemman lyckades han aldrig få tillbaka. Lars Larsson tog aldrig emot några pengar och han förblev kvar i sin jordbostad. (Gottlund 1817 sid. 366-368)

En annan finne Pål Pålsson Hakkarainen som kom till Myllymäki (Kvarnberget) men fortsatte till Noari vid sjön Nain på Värmlands sidan hade otur med grannar och länsman. Han började byggandet med en ria intill sveden han huggit, som familjen bodde i. En dag när han kom hem hade någon varit och bränt ner rian. Han byggde

upp en ny som familjen hann att tillbringa vintern i, innan den också brändes ner. En tredje gång byggde han upp rian som gick samma öde till mötes. Familjen inhystes nu åter hos släktingar i Myllymäki och han själv gav sig av till Stockholm för att skaffa kungabrev, vilket han också lyckades med och kunde därmed bygga upp ett eget hemman vid sjön Nain. (*Gottlund 1817 sid.290-291*)

Språket

Det finska språket höll sig levande under lång tid, av naturliga skäl, då man bodde isolerat från svenskbygden. Karl XI sände en skrivelse till landshövdingen i Gävle, som i första hand ämnades till finnarna i Gästrikland och Hälsingland, men spreds till övriga finnmarker. Där skrevs att finnarna måste lära sig svenska språket och om inte måste de lämna landet och återvända dit där, de kommit ifrån. Kungabrevet var daterat 7 Dec. 1682. (*Arosenius 1867sid.31-32*) Den skrivelsen hade ingen större effekt i Säfsen, men förändringen skedde naturligt i och med brukens etablering. Många svenskar flyttade in och finnarna tvingades arbeta åt bruken och gränserna mellan finnar och svenskar suddades ut med tiden.

En berättelse finns om Piikas Jan i Håen som vägrade att ta ett svenskt ord i sin mun, trots att han förstod svenska. Han blev utsatt för en mängd oförrätter som han gjorde en anmälan av. När det sedan kom upp i tinget i Nås måste han därför ha tolk. Tolken som var på motpartens sida översatte till deras fördel. Trots att han hörde att tolken översatte fel, förmådde han sig inte att protestera för han kunde inte medge att han förstod svenska. Detta finns skrivet som en berättelse i en bok av Hans Lidman, som heter Finnskog och utkom 1985. Avsnittet heter Rikemannen i Hounas.

Det enda som idag finns kvar av det finska språket är namn på platser och då särskilt tjärnar, mossar och berg.

Svensk mossen, Finnåsen och Finnås tjärn låter inte finskt, men har troligen fått sina namn av en svensk som tyckt att platsen var i närheten av någon finne och vise versa.

Egennamn; Luntitjärnen, Antiberget, Lokomatts berget.

Berg; Kompo berget (*kumpu* "kulle, ås"), Kanaberget (*kana*"höna"), Kuntberget (*kontti* "kont" – i Säfsen används ordet kunt).

Våtmark/mosse/myr; Silmaso (*silma* "öga" *sou* "mosse"), Soesmossen (*sou* "mosse") Hackisfly (*hakkaa* "hacka"), Pillismossen (*pillis* "vasspipa"), Tallosmossen (*Talo* "hus"), Honkomossen (*hanko* "stora tallar").

Tjärnar; Paskalamm (*paska* "skit", *lamm* "tjärn"), Hangaslamm (*kangas* "ås", *lamm* "tjärn"), Kottjärn (*kotis* "hem")

Skog; Harvakorvi (*harva* "gles", *korvi* "urskog")

Diskussion och Summering

Många finner slog sig ner i Säfsen och man imponeras av deras styrka, både fysiskt och psykiskt. Psykiskt tänker jag framför allt på brukstiden – som jag inte fördjupat mig i men läst om hur de kämpat för sina torp, hur bruken och skatter utarmar dem mer och mer.

Vad jag helt saknar i den litteratur jag funnit, är kvinnornas situation – beror det på att jag bara funnit böcker skrivna av män?

Jag har endast funnit några ord om klädedräkten. De hade näverskor på fötterna! Men sen; ingenstans har jag läst om att de t.ex. odlade lin (gäller alltså Säfsen) eller att man tog hand om ull, kardade, spann och vävde.

Man åt lutfisk vid högtidliga tillfällen och då kan man ju förutsätta att de torkade en del av den fisk man fick.

Beträffande lösfinnar måste man se dem från olika människors ”synvinkel”;

1 Deras egen. De måste skaffa sig sitt levebröd, försöka få arbete hos någon svedjefinne, eller jaga, skaffa skinn och sälja, kanske t.o.m. göra olagliga saker för sin överlevnad.

2 Svedjefinnen behövde vissa perioder extra mycket arbetskraft som vid fällning och vid svedjebränning. Han skulle knappast klara situationen utan att anställa lösfinnar.

3 Myndigheter. Den som finns i landet skall betala skatt för sin inkomst. Detta kunde vara en svårighet då lösfinnarna ofta rörde sig mellan olika platser. Den svedjefinne som uppdagades med att inhysa lösfinnar fick böta för det och se till att göra sig av med dem.

Flera av författarna har ibland uttalanden och åsikter som man häpnar över, som Franz D. Craelius i boken Säfsnäs Socken tryckt 1830 (sid. 13), citat; Förfädrens vidskepelse blott hafva nästan oförändrade öfvergått till deras efterkommande; äfvensom ansiktsbildningen hos dem, hvilka äro av oblandad extraction, närmar sig till Orangoutang. Slut citat. – sedan tycker han att ingen skall förtörnas av den liknelsen.

Källförteckning

Tryckta källor

Arosenius Fredrik Reinhold

Beskrifning öfver provinsen Dalarne . 111. Vesterdalarnes Fögderi. Sjette Häftet. Säfsens eller Säfsnäs Socken. Falun, 1867.

Craelius Frantz D., vice Commissions-Lantmätare

SÄFS SOCKEN i Westerdalarne och Stora Kopparbergs Län, Fahlun. 1830.

Gottlund C.A.

DAGBOK öfver dess Resor på Finnskogarne år 1817. (Återger originalutgåvan från 1931 i faksimil)

Den finska sampo myten närmare uttydd och förklarad. Helsingfors 1872 (Kungliga biblioteket)

Hermansson Bror

Solbergs-Greta En berättelse om en beryktad trollkärning

Hylphers Abraham Abrahamsson

Bibliofil upplaga av Hylphers Dalaresa 1757. Nytryck 1957. Dalarnas fornminnes och Hembygdsförbunds skrifter.

Lidman Hans

Finnskog. utgiven 1985

Montelius Sigvard

Säfsnäsbrukens arbetskraft och försörjning 1600-1865 utgiven i Falun 1962

Nordmann Petrus

Finnarne i Mellersta Sverige. Faksimilupplaga efter originalutgåva tryckt 1888.

Finnsam: *Segersteds samling*. Falun 2006

Ståhl Henry

Säfsen-Vattringi –ett par finska namn

Otryckta källor

Eriksson Mats

Säfsenskivan 2009 Torpleting Personregister Dombok Topografi

Lantmäteriets terrängkarta/ topografiska kartan skala 1:50000

Mäkkivierikko, Eero, Fredriksberg Översättning av finska namn.

Mariana Grahn

Fredriksberg 2009-12-22

Innehållsförteckning

Presentation, källor och teckenförklaring	1
Myllymäki och Inledning	2
Myllymäki år 1622	3
Rindo	4
Berget	6
Bur-Erkers	8
Kartbild över Kvarnberget 1769	10
Stolta förfäder och Litteraturförteckning	11

Presentation och källor

Detta arbete har utförts till största delen utifrån Mats Erikssons Dvd "Säfsen skivan 2009", Dr Maud Wedins, Lars-Olof Herous och Professor Stig Welinders föreläsningar och personlig vägledning av Jan-Erik Björk. Jag vill tacka för ett utmärkt material, och att jag fått en liten inblick i skogsfinnarnas liv och leverne. Tack också mina kurskamrater och cirkel deltagare, och Ingemar Abrahamsson som ställt upp på en guidad visning av sin gård och omgivning. Tiden i projektet var alldeles för kort, och jag vill gärna fortsätta att forska i de Savolaxiska finnarnas liv. Likaså min egen släkts saga.

Teckenförklaring:

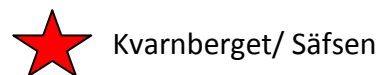
f.	född
d.	död
gm	gift med

Myllymäki

Inledning

I jakten på att finna mig själv och meningen med mitt liv, ledde spåren in mig på förfädernas banor. Vad gjorde de? Varför ville de leva i just mina trakter? Hur levde de? Var deras liv intressant och meningsfullt? Ganska snabbt kom jag underfund med att de så kallade finnmarker jag bor på, faktiskt upptogs av just finnar. Trakten befolkades redan i början på 1600-talet. Just Kvarnberget, eller Myllymäki som det heter på finska, kan ha upptagits kring 1620. Detta bevisar ett brev daterat 1622-04-03 som finns hos Riksarkivet. (Eriksson, 1980) Jag hoppades på att få goda kunskaper i hur finnarna levde, då för länge sedan. Så goda att jag kommer att kunna sprida dessa kunskaper till andra, kanske guida turister genom våra intressanta och kulturella finnmarker. 5 % av befolkningen i Skandinavien har sina rötter från dessa finnar, skogsfinnarna från främst Savolax i östra Finland.

Genom högskoleutbildningen kom jag i kontakt med ytterligare fem personer; Susanne Andersson, Emma Thorin, Ingrid Thörnkvist Jansson, Per-Göran Jansson och Mariana Grahn. Tillsammans har vi arbetat i ett projektarbete i en studiecirkel. Projektet har handlat om att beskriva de sex äldsta bosättningarna inom Säfsen, Nås socken. Platserna är Skifsen, Drafsen, Håen, Villbäck, Säfsen/ Säfsbyn och Kvarnberget. Att mitt val blev Kvarnberget är inte så märkligt. Dels ligger det längst norrut, och därmed närmast mitt eget hem. Dels har flera av byarna kring min hemby Örskogen, blivit upptagna av före detta kvarnbergsbor. Vem vet, jag kanske en dag upptäcker mina egna rötter just i Kvarnberget?

Dalarna

Myllymäki år 1622

Någon gång runt 1620 kom de första människorna att bosätta sig vid Kvarnberget i Säfsen, Ludvika kommun. Vid den tidpunkten tillhörde Säfsen Nås socken. Där finns idag tre kända platser där de allra första bosättningarna lär ha funnits. Det är dessa platser, eller gårdar som det en gång säkert var, som avhandlingen handlar om. Ett av de äldre bevisen, är det tidigare nämnda brevet. Det skrevs av prästen i Nås, och handlar om Qwarnbärags Lasse och olaga jakt. Brevet finns hos Riksarkivet och är daterat till 1622-04-03 (Eriksson, 1980 s.2). Det var inga bördiga marker dessa finnar kom till. Växtligheten var säkert inte så god, och finnarna fick förlita sig till svedjebruket.¹ Det sätt de använde sig av för att odla sin speciella finnråg. Kvarnberget blev som första finska torp skattlagt 1630 tillsammans med de andra fem "ursprungliga" torpen. Lars Larsson och Simon Persson står som skattlagda personer. (Björk 2009). De fick ofta hävda sin rätt mot svenskarna, som redan hade sina utmarker och jaktmarker inom området. Svenskbygden hade fäbodrar i Säfsen redan på medeltiden.² Då kan man tänka sig att det fanns något, kanske en enkel byggnad på Kvarnberget redan när de första finnarna kom till platsen.

Något som har förbryllat mig är platsens namn. Det tycks antyda att det kan ha funnits en kvarn, eller ett kvarnstensbrott i närheten. Enligt Billeruds arkiv år 1817 den 2 februari skrivs en mutsedel på kvarnstensbrott i Kvarnberget. Senare, 1838 den 28 maj, en ny mutsedel på kvarnstens skärpning 3/8 mil NO om Kvarnberget, vid Sprithöjden (Eriksson, 1980 s.162). Kanske hade platsen redan sitt namn när den första finnen tog upp sitt hemman. Namnet Qwarnbärget nämns ju redan i det tidigare omskrivna brevet från prästen i Nås. En annan teori är att finnarna i ett tidigt skede satte upp en väderkvarn på berget (Björk, 2009). Det sistnämnda, har inte kunnat påvisas i några skrifter ännu. Väderkvarnar är kända i Finland sedan medeltiden (Talve, 1997 s.49).

¹ Helst letade de upp gammal granskog, högg ner den och lät den torka ett par år. Därefter brände de stora svedjefall, för att sedan så finnråg i den varma askan. Metoden krävde stor arbetsinsats och kallades huuhta på finnarnas språk (Wedin, 2001 s. 44-49).

² Kring 1620 var antalet okänt, men åren 1663-64 finns det anteckningar på 17 stycken fäbodrar inom Nås socken. Både i Äppelbo och i Nås fanns vid tiden stora Svenskbosättningar utefter älvdalarna. År 1618 fanns det 10 byar bara i Nås (Björk, 2009).

Rindo

Se karta över Kvarnberget nr 1.

Rindo kallas också *Rindotorpet*. Ordet *Rindo* kommer av finskans *rinta-aho*, som ordagrant betyder; backe övergiven svedja. Kan tydas som; den övergivna svedjan i backen.

Carl Axel Gottlund, en finländare som år 1817 studerade i Uppsala, reste runt i finnskogarna i våra trakter. Han ville ta reda på förhållandena hos de forna Savolax-finnarna. Han förde resedagbok som gavs ut i bokform, bland annat på 1930-talet (Wedin, 2001 s.183-188). Gottlund besökte denna gård vid sitt besök i Kvarnberget. Han kallade den "den norra". Strax sydväst om gården har det letats malm i omgångar. Fredriksbergs bruk köpte gården 1772, och Tyfors bruk bytte till sig egendomen enligt bytesbrev den 30 december 1851. Gårdens hus flyttades till Stockholms skärgård 1954 (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009).

Platsen är idag helt utan byggnader. Det finns bara grundlämningar kvar att se, och några vårdträd. 1965 planterades skog på ägorna, och är idag avverkningsbar. Hoppas att skogsbolagen förstår att bevara och vara aktsamma vid en avverkning. Många människors liv och öden har utspelats på Rindo.

Rindo. Elsa Back med sonen Elov. (Som idag är gift med min faster) Fotot är taget 1935. Foto genom Eivor Back (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009)

Boende 1699-1834

- 1699-1700 Mats Klementsson f. 1650. I domboken från 1695, har Mats köpt ½ hemman av Nils Persson f. 1640. Kan det vara denna gård? Enligt domboken 1699 är Mats rätt ägare till Lars Larssons hemman (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009). Skulle det vara Lars Passainen Larsson från Bur-Erkers, en annan gård i Kvarnberget? Kanske det var där Mats bodde i stället.
- 1700-1769 Staffan Persson f. 1682 d. 69. gm Karin Matsdotter f. 1683 d. 1759 Staffan kom till Kvarnberget tillsammans med en bror Tomas, som bosatte sig på en gård, kallad Berget i Kvarnberget. Släktnamnet var Siikainen, och bröderna kom ifrån S Rödåsen, Fryksände.
- 1710-1782 Henrik Staffansson f. 1710 gm Kerstin Samuelsdotter f. 1714 d 59. Gift 2:a ggn med Elin Andersdotter f. 1736 d. 1782. Henrik är Son till Staffan, och fick dela ägareskapet med honom en tid. Under åren 1726-55 bodde även en broder, Mats Staffansson född 1726 på gården. 1752 gifte Mats sig, och även hans hustru kom då att bo på gården. Vi kan tänka att båda hade barn också. Mellan åren 1760-69 fanns en kolare inhyrd på gården. Han hette Henrik Eriksson och hade en hustru, Lisbeth Erikdotter. Även de hade barn. Minst fem var födda innan de flyttade från Rindo.
- 1745-1817 Henrik Henriksson f. 1745 d. 17 gm Kerstin Henrikdotter f. 1759 Henrik är son till den tidigare Henrik. Han har också ett par bröder som nämns i domböckerna. Staffan och Anders Henriksson. Staffan finns noterad som dräng på gården mellan 1740-68. Han är gift med Anna Persdotter f. 1745. De flyttar sedan till Äppelbo. Henrik har en dotter, Anna Henriksson. Hon är gift med ett barnbarnsbarn till Tomas Persson Siikainen, Per Tomasson. Tillsammans med Anders Henriksson får de enligt domboken 1790 dela en halva av Kvarnbergs-hemmanet. Den andra halvan äger Henrik Henriksson.
- 1780-1834 Henrik Henriksson f.1780 d 1860 gm Kerstin Jansdotter f. 1776. Tredje generationen Henrik som äger gården. Henrik har också en broder som bor på gården mellan 1784-1815. Han heter Mats Henriksson f. 1784 och är gift med Maja Jansdotter f. 1785. Maja är dotter till Jan Eriksson Liitinen, som är ägare till Bur-Erkers (kartan nr 3) mellan åren 1753-1817.

Berget

Se karta över Kvarnberget nr 2.

Kallas också Antiberget och Antestorpet. Det var hit som Karl Axel Gottlund kom, när han gick runt i trakten 1817. Han badade då i en bastu, som också nämns i domboken från 1747, (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009). Bastun låg 80 m nordväst om bostaden. Tyvärr revs den och eldades upp i början av 1960-talet av dåvarande ägare Alf Abrahamsson född 1910.³ Fredriksbergs bruk köpte gården år 1812 av Henrik Henriksson. Tyfors bruk erhöll denna egendom enligt bytesbrev den 30 december 1851 (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009).

Idag ägs gården av Ingemar Abrahamsson, och han har berättat att huset renoverats tre gånger, varav den ena gången var år 1955, då förstugan flyttades lite mer till höger. Huset är idag ett åretrunt boende.

Berget år 1999.

³ Sonen, Ingemar Abrahamsson född 1951, berättade själv denna historia, vid ett studiebesök på gården den 24 oktober 2009. Han berättade om uppeldningen av bastun. Han minns hur han stod och såg på, men var en liten pojke på ca 10 år den gången.

Boende 1630-1837

- 1627-1635: Simon Persson f. 1595 d. 1635 gm Anna Pålsdotter f.1610
Vem denna Simon var är ännu en gåta, men kanske så var han svåger till Lars Larsson Pasainen. (Första registrerade torpägare av Bur-Erkers, se kartan nr 3)
- 1637-1642: Ivar Larsson Pasainen f.1610 gm Anna f. 1610 flyttat till Milsjöheden i Malung. Enligt dombok från 1640 var Ivar inblandad i ett bråk med sin bror Lars Larsson Pasainen. Därefter lämnade Ivar gården och flyttade.
- 1639-1676: Grels Olsson f. 1610 gm Anna Pålsdotter f. 1610 gm 2:a ggn Margaretha Larsdotter f. 1625. Flyttat till Grangärde. Margaretha var dotter till Lars Larsson Pasainen.
- 1664-1714: Nils Persson f. 1640 gm Anna Grelsdotter f.1640. Flyttat till Laggundet i Värmland. Nils var son till Margaretha Larsdotter(styvmor) och Anna var dotter till Grels Olsson (styvfar).
- 1698-1700: Kristoffer Tomasson Havuinen f. 1648. Flyttat till Ekshärad. Köp ½ torpet av Nils enligt domboken från 1698
- 1700-1722: Tomas Persson Sikainen f. 1662 d. 1722 gm Margaretha Markusdotter f. 1670. Enligt domboken 1708 har Tomas köpt torpet av Kristoffer Tomasson. Bröder; Staffan, Michel, Henrik och Per. Bördig från Värmland, Fryksände socken.
- 1707-1777: Per Tomasson f. 1707 gm Maria Matsdotter f. 1670 d. 1756
Torpet ärvdes efter fadern Tomas Persson. Gift 58 2:a ggn med Karin Pålsdotter f. 1728 d. 73. Flyttat till Järna. Enligt dombok 1762 blev döttrarna Stina, Sara och Karin stämda för brännvins tillverkning.
- 1730-1807: Tomas Persson f. 1730 d. 80 gm Karin Larsdotter f. 1733 d. 07.
Gården ärvdes efter fadern Per Tomasson. Tomas dog 50 år gammal av lungсот.
- 1756-1837: Per, Petter Tomasson f. 1756 d. 37 gm Anna Henrikdatter f. 1762.
Gården ärvdes efter fadern Tomas Persson. Per var den sista hemmansägaren av torpet, innan bruken tog över.

Bur-Erkers

Se karta över Kvarnberget nr 3.

Det kan vara detta torp som är det allra första som togs upp i Kvarnberget. Troligtvis var det här som den tidigare nämnda Kvarnbergs-Lasse bodde. Helt säker kan man inte vara. Många torpare, drängar, pigor och lösfinnar har bott kortare perioder i byn mellan åren 1622 och mitten på 1800-talet. Enligt Äppelbo dombok från 1685 fanns en gästgivargård på tidigt 1600-tal i Kvarnberget. Kanske låg den här, utefter vägen från Värmland. Kanske därför som så många människor har passerat och bott kortare perioder i Kvarnberget. En knutpunkt, nästan som en invandrar sluss. Många flyttade sedan vidare och tog upp nya platser (Björk, 2009).

Idag finns bara ruiner av husgrunderna kvar på platsen. Husen revs 1960. Snart ligger allt i glömska, en stor gård som har inhyst flera generationers människor. Den 30 december 1851 tog Tyfors bruk över egendomen, enligt ett bytesbrev.

Boende 1622-1871

- 1622-1657 Lars Larsson Pasainen f. 1595 d. 1657 gm Karin? Lars kom till Kvarnberget med Simon Persson. Första ägare av Berget (se kartan nr 2). Han flyttade från Järbo i Kungsberg med sin familj. Sonen Pål f. 1620 var bara ett par år då. Pål bodde sedan resten av sitt liv i Kvarnberget. Han dog 1676.
- 1635-1685 Mats Larsson Pasainen f. 1635 gm Margaretha Persdotter f. 1652 Mats ägde huset tillsammans med minst en bror, Sven. De ärvde huset efter fadern Lars Larsson. Enligt domboken åren 1676 och 1682 sålde bröderna Kvarnbergshemmanet.
- 1676-1706 Lars Pålsson f. 1619 d.1706 gm Anna Göransdotter f. 1640 (tidigare gift med Lars Larssons son Pål) Han köpte gården av sin hustrus tidigare svågrar. Lars Pålsson säljer ½ hemmanet (enligt domboken 1698) (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009)till Olov Matsson f. 40. Annas son med Pål, Mats Pålsson är soldat, och bor också på gården mellan 1660-1708.
- 1704-1749 Per Matsson f. 1670 d. 1746 gm Anna Olsdotter f. 1679 Anna är dotter till Olov Matsson, och Per är sonson till Lars Larsson Pasainen. De är båda bördiga från gården. Anna Olsdotter dör 1749 och bor kvar till dess.
- 1752-1800 Maria Matsdotter f. 1718 d. 1783 gm kolare Erik Henriksson Liitinen f. 1727 d. 00. Enligt domboken 1718 har Mats Olsson f. 1651 köpt torp i Kvarnberget åt sin son, och 1713 sägs det att Mats Matsson f. 1681 (sonen?) fått torp i arv efter Mats Pålsson. Maria kan vara barnbarns barnbarn till Lars Pasainen.

1753-1817

Jan Eriksson Liitinen f. 1753 d. 1817 gm Kristina Larsdotter f. 1766 d. 1813. Jan ärver gården efter mor och far. Enligt domboken 1818 har Jan och Kristina testamenterat till sonen Jan f. 1788. På gården bor också en broder till torpägaren. Han är dräng, och heter Lars Eriksson f. 1761 gm Katarina Jansdotter f. 1770.

1815-1829

Henrik Jansson f. 1798 d. 1830 gm Stina Andersdotter f. 1797. Giftermålet mellan paret blev godkänt av kungliga majestätet, betecknas som kusingifte. Mödrarna var halvsyskon (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009). Gården ärvdes efter fadern Jan Eriksson Liitinen. Kanske broder Jan f. 1788 också bodde på gården.

1810-1871

Jan Jansson Lax f. 1788 d. 1840 gm Stina Persdotter f. 1788 d. 1871 Stina Persdotter Siikainen var dotter till grannen (Per Tomasson, Berget). Henne har Carl Axel Gottlund skrivit om. Hon kunde enligt honom, flera svenska besvärjelser på finska (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009). Jan Jansson var kolare.

Skolan i Kvarnberget 1914 (Eriksson, CD-Säfsenskivan, 2009). Nr 4 på kartan

Skogsfinnarnas bosättningar i Säfsen-Kvarnberget

Kvarnberget 1769

Nr 1. Rindo

Nr 2. Berget

Nr 3. Bur-Erkers

Nr 4. Skolan

Karta från Lantmäteriet

Placeringen av de olika torpen är den gissning som jag själv gjort, utifrån domböcker och övrigt material jag haft tillgång till. Skolan uppfördes i början av 1880-talet, och revs 1959. Den gamla vägen genom Kvarnberget syns fortfarande idag tydligt. Även om den inte behövts användas sedan 1928.

Stolta förfäder

Jag har under arbetets gång i projektet ändrat uppfattning om mitt eget ursprung. Fått större förståelse för den ibland lågt ställda självkänslan som den äldre generationen påvisat. På något sätt har de inte vågat vara stolta över sina ursprung. Skammen har levt kvar i generationer. Stämpeln att inte höra till, att vara annorlunda. Jag kan mycket väl förstå att de sista som kunde tala sitt ursprungsspråk, finska, inte vågade. Jag minns min egen mormor, som inte ens ville att vår tids finnmarks mål skulle höras. Hon försvenskade alltid sitt tal när någon utomstående fanns i närheten. Kanske ett arv från svunna tider?

I stället hade hon, och de andra äldre, en helt annan syn på och tilltro till naturen. Mormor var nog inte direkt trollkunnig, men mycket av hennes så kallade skrock fungerar än i dag. Morfar var den som skötte skog och åkrar. De sista 30 åren av deras liv fanns inga djur på gården, ändå skulle lien fram och vartenda strå som gick att uppbringa skulle slås av och tas om hand. Inget fick förfaras. Jakt och fiske var mycket viktiga i deras liv. Likaså att plocka bär och annat ätbart i naturen. De födde upp sju barn på morfars skogsarbete och kolarjobb.

Även min fars släkt har levt på finnmarkerna. De har lärt mig att vara ödmjuk inför naturen, förstå tjustringen med fiske och jakt, och att vara stolt. Jag är stolt att jag har fått ta del av det skogsfinska arvet. Även om framtida släktforskning skulle bevisa att det inte flyter "finnblod" i mina ådror, så har mina förfäders uppväxt och sociala kompetenser satt sina spår. I mitt hjärta och själ kommer jag alltid att förbli finnmarksbo.

Anna Ivars
Örskogen 7
780 50 Vansbro
070-523 32 50
Anna.ivars@telia.com

Litteraturförteckning

Björk, J.-E. (2009). *Den skogsfinska kolonisationen i Säfsen*. Fredriksberg.

Eriksson, M. (den 24 nov 2009). *CD-Säfsenskivan. Säfsen*, Dalarna, Sverige.

Eriksson, M. (1980). *Vi från Thyn*. Ludvika: Ludvika kulturnämnd.

Talve, I. (1997). *Finnish Folk Culture*. Tampere: Suomen kansankulttuuri.

Wedin, M. (2001). *Det skogsfinska kulturarvet*. Falun: Finnsam i samarbete med Finnbygdens förlag.

Skogsfinnarnas bosättningar i Säfsen SKIFSEN & DRAFSEN

Innehållsförteckning

Inledning	2
Källor, källkritik	3
Skogsfinnarnas bosättningar i Säfsen – Skifsen & Drafsen	4
Finntorp i Nås socken	5
”Gårdsträd” för Skifsen	6
Skifsen	
Bakgrund	6
Släkten Puuroinen	7
Personbeskrivningar	8
Händelser	11
Karta 1769	13
”Gårdsträd” för Drafsen	14
Drafsen	
Bakgrund	14
Släkterna	14
Personbeskrivningar	15
Händelser	20
Karta 1769	21
Skifsen och Drafsen 2009	22
Summering	23
Källförteckning	23

Inledning

Skifsen är ett ställe jag lärt känna genom föreningen "Skifsens Vänner", där vi i vår förening försöker att bygga upp och återskapa skogsfinnarnas boplatser i en 1750-talsmiljö. "Finngården Skifsen" är tänkt att bli ett besöksmål och framtida turistmål. Självklart ville jag lära mig mer om varför skogsfinnarna kom hit till Säfsen, men framförallt; Varför de valde just Skifsen? Vilka var de första som bosatte sig där? Att det blev just Skifsen och Drafsen var naturligt eftersom de från början beskrivs tillsammans och fortsätter att hänga samman genom giftermål och flyttningar. /Emma

Jag har varit engagerad i finngårdsprojektet i Skifsen över 10 år. Nu håller gården på att ta form, tack vare entusiasterna i "Skifsens Vänner", där jag självklart ingår. Att jag också, tack vare min mors efterforskningar, känner till att jag har mina rötter på farfars sida i Puuroinensläkten som först kom till Skifsen och har Rik-Mats som en anfader, gör det hela än mer intressant.

Mitt intresse i Drafsen bottnar i att jag tillbringade mina somrar som barn i farfar och farmors lilla stuga, Gröningsåsen, i Drafsen. Min bror Staffan bor idag på en av gårdarna och medverkar till att finnbyn hålls öppen och levande. Det innebär att jag fortfarande besöker byn regelbundet.

Med den bakgrunden är det inte konstigt att det känns extra intressant att "gräva" i just de här platsernas ursprung. / Susanne

Tillsammans ser vi också ett värde i att det samlas information om skogsfinnarnas bosättning i Säfsen. Ett material som kan användas vid fortsatt arbete och kunskapsspridning på olika sätt t.ex ett häfte om det "tidiga Säfsen", skyltning vid platserna, broschyr och utställning.

Förutom vi två, har Mariana Grahn, Anna Ivars, Ingrid och P-G Jansson jobbat med sina uppsatser i "samma anda". Vi har hjälpts åt i en cirkel och haft mycket bra hjälp av varandra. Dessutom har det varit inspirerande och kul att jobba tillsammans. Efter högskolekursens slut kommer vi att fortsätta med de delar som inte hanns med under den här hösten. / Emma och Susanne

Källor

Vi har i huvudsak använt Mats Erikssons CD-rom "Säfsenskivan 2009" som grundmaterial.

Mats Eriksson, Sala, född i Tyfors, Säfsnäs tog över en torpinventering som gjordes av en grupp inom Säfsnäs Hembygdsförening 1989-1991. Han slutförde inventeringen och har under årens lopp kompletterat med annat material. Skivan "släpptes" i augusti 2009.

I Säfsenskivan 2009 finns samlat bl.a beskrivning över "samtliga" torp i Säfsnäs, personregister från Säfsen 1570-1749 och utdrag ur domboken 1627-1818 som berör Säfsnäs församling och Nås finnmark i första hand från Nås tingsrätt.

I personregistret finns även noterat var i domboken personen i fråga figurerat. Detta har varit till stor hjälp och det mesta har gått att söka denna väg.

Vi har kompletterat dessa uppgifter med att söka i Nås Dombok 1637-1731 samt Dalarnas Dombok 1737-1818.

Viss annan litteratur har också använts, bl.a artiklar ur Finnmarken Förr och nu, Det skogsfinska kulturarvet och Segerstedt samling.

Vi har också haft god hjälp av Lars-Olof Herou, Jan-Erik Björk och Nils Holmdahl som alla har stöttat oss, främst muntligt, med sina forskarupptäckter.

Lars-Olof och Jan-Erik har under kursens gång hållit varsin föreläsning om Skogsfinnarna i Säfsen, med olika inriktning. Det var lärorikt. Dessutom har vi fått ytterligare "mentorsstöd", vilket underlättat arbetet och varit mycket uppskattat. Tack.

Källkritik

Säfsenskivan är mycket omfattande och beskriver över 450 torp i Säfsen och alla personer som föddes i Säfsen mellan 1570-1749.

Detta förklarar att det inte varit möjligt för Mats att gå på djupet i varje torp och individ. Ibland kan man därför stöta på vissa oklarheter när man specialstuderar en viss plats som vi gjort.

Vi har full förståelse för detta!

Därför har vi kompletterat skivans uppgifter med domböcker och annan litteratur.

Skivan är ändå fantastisk att söka i!

Tack Mats!

Skogsfinnarnas bosättningar i Säfsen Skifsen & Drafsen

Två av de sex första bosättningarna i Säfsen upptagna av skogsfinnar på 1620-talet.

Vi har studerat de skogsfinska bosättningarna Skifsen och Drafsen, följt de människor som ägt torpen och deras släktband.

Vi har också sökt efter intressanta händelser på platserna, mellan åren 1630 och 1750.

Av Emma Thorin och Susanne Andersson 2009.

Skifsen och Drafsen ligger ca 1 mil söder om Fredriksberg i sydvästra Dalarna som idag tillhör Ludvika kommun

Finntorp i Nås socken

SKIFSEN & DRAFSEN

I Elfsborgs lösen 1613-1618 fanns inga finntorp i Nås socken, dit hela Säfsen hörde på den tiden. Det verkar som om torpen i Skifsen och Drafsen tagits upp samtidigt i början av 1620-talet och redovisas gemensamt under Drafsen. Dock finns en hänvisning till ett brev från landshövding Lorentz Creutz 1651, som tyder på att Skifsen är upptagen 1610, men det är kanske så att Creutz gått på hörsägen...

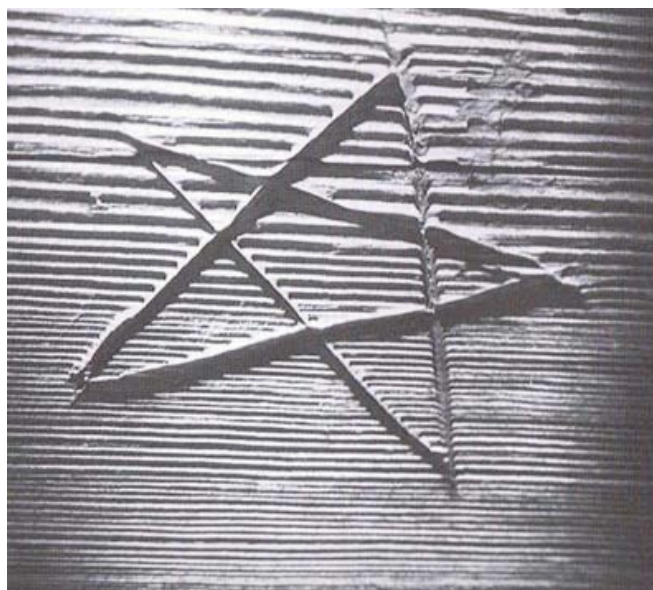
Skattläggning av finntorp i Nås socken skedde första gången 1630. Under Drafsen står Eskell Joensson, Mons Joensson lenssman och Mats Eskelsson för varsitt $\frac{1}{4}$ hemman. Det troliga verkar vara att Eskil och Måns var bröder och att Eskil med sonen Mats bodde i Skifsen och Måns bodde i Drafsen.

På 1640-talet skiljs torpen åt i längderna. Skifsen kallas Skirsjiön och senare Djupsjön medan Drafsen ofta kallas Krafsen.

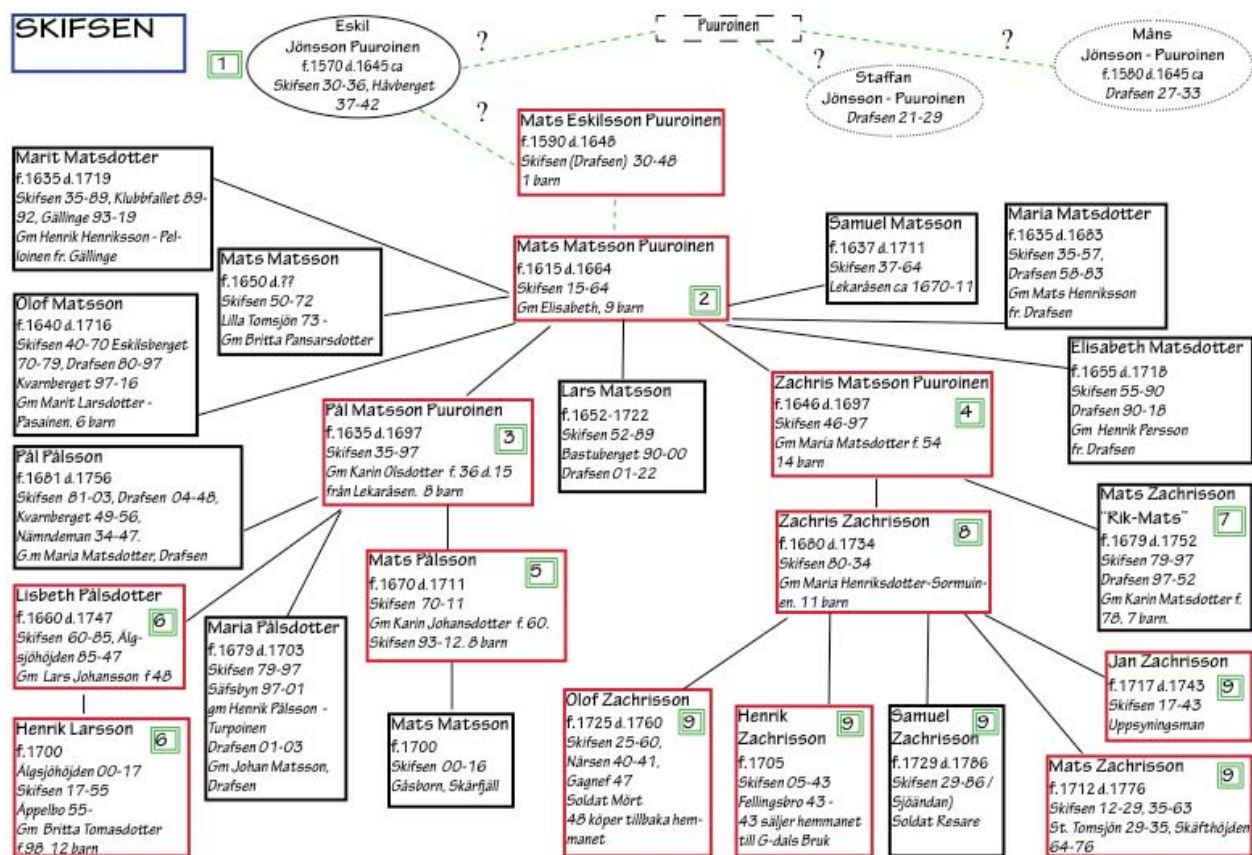
(Herou 1989, sid 10-14)

Det visar sig, då man följer släkterna på de båda platserna under det första dryga århundradet (1630-1750), att man stått varandra nära eftersom många giftermål skett mellan de boende i Skifsen och Drafsen

Här redovisas de personer som har ägt stamgårdarna i Skifsen och Drafsen, hur de gått i arv och vilka kopplingar man kan se mellan personerna. Utöver dessa finns några personer medtagna som känns intressanta på annat sätt.

*Pentagram inristad på uthusdörr på hembygdsgården i Ljusnarsberg.
Pentagrammen användes för att förstärka magiska krafter.
Från Finnmarken förr och nu. Foto: Seppo Remes*

SKIFSEN

Släkten Puuroinen har helt dominerat i Skifsen, och till viss del även i Drafsen, från den första bosättningen omkring 1610-1620 och fram till mitten av 1700-talet. Då hade Gravendals Bruk etablerats och tog över inflytandet över de flesta finnhemmanen i Säfsen så även i Skifsen.

Den första gården i Skifsen låg på en udde i Skifssjön och på södra delen av en åsrygg, på säfska kallad "maan", med sträckning i nord-sydlig riktning.

Gottlund skrev år 1817. (Gottlund 1817, sid. 365)

"Denna Skifsens by är belägen på ett så vackert och naturskönt ställe, att den väl förtjänade att fotograferas. En sjö flyter emellan byn, på så sätt att 2 gårdar är på den ena sidan och - 2 på den andra... Uti sjön löper en så lång och smal landtunga, att det synes som den skulle klyva, eller instänga, den lilla insjön i två delar."

Foto: Karl-Erik Forsslund 1920.

Fotot taget från västra sidan av Skifssjön med platsen där första bosättningen låg, på andra sidan vattnet.

Karl Erik Forsslund skrev 1920

”Ett par gårdar ligga på västra stranden av Skifsen, som av ett smalt näs skiljes från Nordsjön, den ena trevlig med röd stuga gråa uthus och smedja med torvtak, höga häjser och en vacker kulle med lärkträd, rönn och björk ovanför gården. Lika trevlig är Evald Tillmans snett emot på östra strandens fina gräsbacke, också röd stuga och uthus med torvtak – sådana förekomma sparsamt i norra och västra Säfsen alldeles som i övra Dalarna, men är vanliga särskilt på uthus i östra och södra delen liksom i Västmanland och Värmland, Säfsen är även häri en typisk gränsocken.

Forsslund fortsätter:

”Där lär en skatt ligga gömd under en sten vid källarn; många ha försökt få tag i den, bland dem två karlar en midsommarnatt, men bäst de grävde så börja källarens stenvälv braka, och fram till dem kom en flådd oxe med sin egen hud på horna, berättar gubben Norman” (Forsslund 1927 sid. 80)

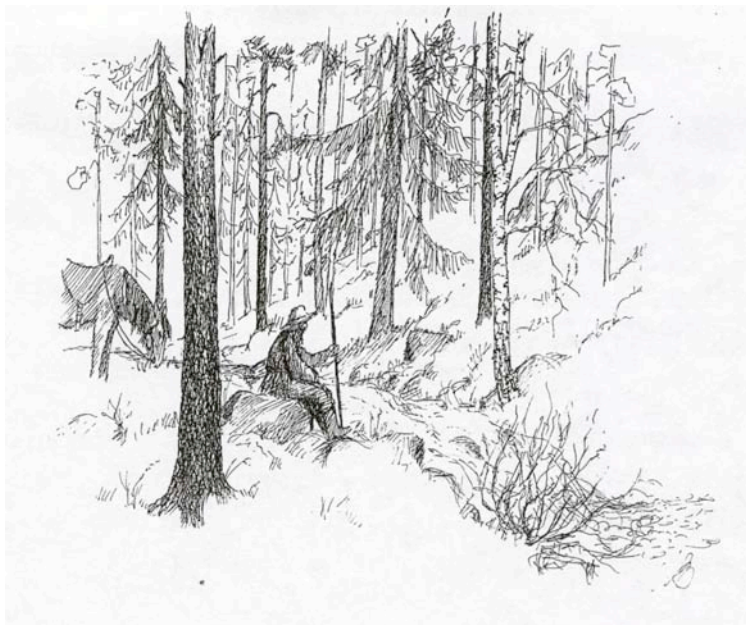
1. Släkten Puuroinen (Bure)

Förutom de tidigare nämnda bröderna Eskil och Måns Jönsson fanns troligen en tredje broder Staffan Jönsson.

Måns Jönsson var Nås Finnmarks förste finnelänsman, men han försvinner ur längderna redan på 1630-talet, liksom Eskil. Om Staffan finns inte mycket mer än att han nämns 1621 i samband med en olaga älgjakt tillsammans med Pål Larsson i Håen.

Deras finska släktnamn var Puuroinen, som försvenskades till Bure. Såväl Gottlund som Arosenius, Forsslund och Falk nämner släkten Bure i Skifsen i sina reseskildringar. Puuroinen återfinns i många släktled framförallt i Skifsen, men även i Drafsen.

Den förmodade förste finnen i Skifsen är Eskil Jönsson Puuroinen och hans son Matts Eskilsson som finns i längderna 1630-47 och som vid skattdagningen 1630 står under Drafsen (eg. Skifsen).

Eskil flyttar vidare till Håvberget i Nås, där han tog upp ett nytt hemman. (Herou, 1989 sid.10-14)

Uppgiften att Eskil Bure var den förste finnen är mycket intressant. Det bör vara den mystiske stamfadern till Puuroinen-släkten i Skifsen och Drafsen, som också skall ha gett upphov till namnet Eskilsberget. Det är nog i så fall unikt att ett så stort berg fått namn efter en person. (Herou 2006, sid. 100)

Teckning: Nils Eriksson, Säfsen

2. Mats Matsson – Puuroinen.

Montelius (1962) uppger den förste med säkerhet kände Skifsenbon som Mats Matsson, Han nämns i tiondelängder 1650-66 och efterträder Matts Eskilsson, hans trolige far, i kvarntullslängden från 1649. Mats Matsson dör före 1666 eftersom man detta år kan läsa om änkan i Skifsen i domboken.

På tinget 1662 i Nås berättar en finnelänsman om hur man vid en rannsaking upptäckt lösfinnar på ett antal gårdar. Män som hyrts in för att hjälpa till med svedjorna eller som finnelänsmannen beskriver det, "fördärvar skogarna emot förbud". Här anklagas 7 personer, varav en av dem är Mats Matsson f.15 i Skifsen. (Ting 1662, Nås ting 20 jan 1662)

Mats Matsson hade sex söner och tre döttrar som är födda under en 20-årsperiod, ungefär 1635-1655. Här finns många färgstarka personer som satte sina spår i finnmarken. Enligt Lars-Olof Herous artikel i Finnmarken förr och nu, blev varannan av bröderna rik och varannan fattig. Någon rättvis fördelning av tillgångarna fanns inte utan det gällde att förse sig även om syskonen kom i kläm. Två av pojkarna, Pål och Zachris, stannar i Skifsen och delar upp hemmanet i två lika stora delar. Två av systrarna, Maria och Elisabeth; gifter sig och hamnar på varsin av de två stamgårdarna i Drafsen. Två av bröderna, Lars och Olof, återfinns också i Drafsen under stor del av sina liv.

Olof Matsson anklagas för att ha haft sexuellt umgänge med en kvinna han inte varit gift med, Karin Matsdotter f 40. Karin erkänner också att hon blivit gravid. Detta lägesmål inträffade vid pingsttiden år 1662. För detta döms de båda att betala böter, 20 daler vardera. (*Ting 1662, Nås ting 20 jan 1662*)

Övriga syskon flyttar till andra platser.

Den som figurerar mest i domböckerna är Samuel som t.ex:

År 1676 kräver Samuel tillbaka en skuld från Lars Jönsson Kottloij i Säfsen. Samuel tar med våld all säd som familjen äger i utpantning. Kommande vinter efter att säden hade tagits från gården svälter både Lars Jönsson och hans barn ihjäl. (*Herou 1989, sid 10-14*)

3. Pål Matsson – Puuroinen

Pål var äldste sonen i syskonskaran och övertog hemmanet i Skifsen vid faderns död 1664. Han gifte sig med Karin Olsdotter från Lekaråsen och därmed också till en del i det torpet. En del som han senare sålde till sin bror Samuel. Efter tio år, 1675, delades hemmanet i Skifsen mellan Pål och brodern Zachris.

Pål Matsson f. 1635 i Skifsen anklagar Jöns Persson från Tällbergssjön i Filipstads socken. Jöns Persson ska ha avbärgat Påls äng vid Tällbergssjön och sedan gått till Påls äng vid Liälven. Där förstör han höhässjorna och kastar höet i ån. Detta resulterade i att Pål inte har hö att ge till sina kreatur under vintern. (*Ting 1670 Nås ting 29 jan 1670*)

4. Zachris Matsson – Puuroinen

Den mest kände av de "beryktade bröderna Puuroinen" (Mats Matssons barn). Han gifte sig med Maria Matsdotter. 1675 delades Skifsenhemmanet i två lika stora delar mellan Pål och Zachris. Zachris löste in även de andra syskonens arvedelar. Året efter råkar Zachris ut för en stor vådaeld. Hans hus och nästan alla saker brann. Han blev snabbt den som dominerade händelserna på Nås södra finnmarker. Det verkar som han var en hänsynslös affärsman som genom lån till sådana som hamnat i knipa och markköp, fick en allt starkare ställning. Tillsammans med finnelänsmannen Lars Hansson i Håen styrde Zachris ekonomin på finnmarken. Vid landssyn 1693 om gränsen mellan Nås och Filipstad tog han emot "de höga herrarna" och är således en betydelsefull person. 1695 blev han utnämnd till nämndeman vid Nås Tingsrätt. Han var säkerligen den som låg bakom planerna på ett kapell i Skifsen (Händelse A). Zachris är också upphov till en myt, att han slagit ihjäl en finne som bosatt sig för nära Skifsen (Händelse B). (*Herou 1989 sid. 10-14*)

Sommaren år 1693 hölls det en landsyn mellan Nås socken och Filipstads socken. Större delen av gästningen hölls av Zachris Matsson i Skifsen. Det beslutas till Zachris fördel att finnarna ska hjälpa till att betala honom för gästbudet. De måste lämna ifrån sig två pund säd av ett helt torp och proportionellt för de mindre torpen. (*Ting 1694 Nås ting 14 febr. 1694*)

Zachris och Maria fick 14 barn, av vilka sonen Mats blev den mest kände och omtalade finnen i hela Säfsen, kallad "Rik-Mats i Drafsen". Det var dock en annan av sönerna, Zachris, som tog över Skifsenhemmanet vid faderns död 1697.

5. Mats Pålsson

Mats, Pål Matssons äldste son, ärvde hemmanet men dog bara 41 år gammal. Hans son som också hette Mats var då omyndig och kunde inte ta över. Änkan sålde till svågern Lars Johansson, i Älgsjöhöjden som var gift med Mats syster.

Mats Pålsson deltog i det omtalade rånet mot "Zachris-gården" i Skifsen 1697 .

6. Lisbeth Pålsson/Henrik Larsson

Lisbeth, dotter till Pål Matsson, var gift med Lars Johansson i Älgsjöhöjden. De övertog Skifsenhemmanet 1716, efter brodern Mats Pålsson som dog 1711 . Deras son Henrik Larsson flyttade till Skifsen och tog över torpet mellan 1717 och 1755, då han flyttade till Äppelbo. Redan 1746 var han skyldig patron Ström en ansevärd summa, 1878 daler.

7. Mats Zachrisson "Rik-Mats"

Den tveklöst mest omskrivne finnen i Säfsen var Rik-Mats. Mer om honom finns under Drafsen.

8. Zachris Zachrisson

Zachris tog över Zachris-hemmanet i Skifsen efter sin far Zachris Matsson. Strax efter faderns död, inträffade ett omtalat rån hos familjen (Händelse C). Han var nämndeman mellan åren 1710 och 1734 och rotemästare i Resareroten. Zachris gifte sig med Maria Henriksdotter – Sormuinen från Närsen. Enligt dödboken blev han 53 år och har haft 11 barn, sju pojkar och fyra flickor. Fem av pojkarna bodde i Skifsen under större delen av sina liv, medan döttrarna flyttade därifrån. Dottern Margareta hamnade i Dunderberget där hon fick barn bl. a den trollkunniga "Solbergs-Greta", som det finns många sägner kring.

9. Zachrisson-bröder

Av Zachris Zachrissons barn fanns fem söner kvar i Skifsen, mer eller mindre stationärt. Jan bodde där hela sitt korta liv, han blev endast 26 år gammal och benämns uppsyningsman. Vid sin död var han skyldig brukspatron Ström 315 daler, som skulle betalas när arvet var värderat.

Mats återkom vid faderns död efter några år i St Tomsjön och bodde kvar i Skifsen nästan 30 år, innan han avslutade sin tid i Skäfthöjden. 1757 var han skyldig 2261 daler till Gravendals Bruk.

Hösten 1735 sköt Mats Zachrisson f. 12 en björn. Innan han skjutit björnen hann den anfälla hans boskap. Björnen orsakade stor skada på boskapen och bet Mats illa i hans vänstra hand "att han däraf befinner sig lytt o ofärdig". Hans farbror Mats Zachrisson "Rik Mats" från Drafsen kom och spjälkade handen och han skickade också ut sina söner efter björnen. Sönerna flådde björnen som blivit dödad av Mats skott och delade på köttet och tog skinnet. På tinget i jan 1736 besvärar sig Mats Zachrisson över att "Rik Mats" tagit björnen. Eftersom ett vittne intygade om att björnen var död redan när sönerna kom, beslutas det att Mats (f.12) får halva björnskinnet och del i köttet.

(Ting 1736 Nås ting 9 jan 1736)

Samuel hade tjänat som dräng hos Mats, men bott i torpet "Sjöändan" på sydvästra kanten av Skifssjön. Samuel var också soldat och 1762 befann han sig i Pommern. Henrik bodde kvar till 1743, då han var skyldig patron Ström 851 daler, flyttade till Fellingsbro och sålde Skifshemmanet till Gravendals Bruk, som broder Olof löste in 1748.

Olof blev soldat Mört 1745. Han tvistade 1746 med patron Ström om del i Skifstorpet och fick lösa den för 560 daler. 1748 löste han in broder Henriks hemman . 1757 var han skyldig Gravendals Bruk 752 daler.

Vid mitten av 1700-talet stod samtliga åbor på stamgården i Skifsen i skuld till Gravendals Bruk.

HÄNDELSER

A. Planer på ett kapell i Skifsen

Finnarna i Nås södra finnmarker hade anhållit om att få uppföra ett kapell vid Skifsen för att slippa den långa och obekväma vägen till kyrkan i Nås. Kung Karl XI gav i ett kungligt brev den 22 mars 1696 samtycke till bygget. 1698 uppmanas alla åbor från samtliga hemman i Nås finnmark att hjälpa till att skaffa fram timmer till byggnaden. Vid den här tidpunkten (1697) dör Zachris och med honom även tanken på ett kapell i Skifsen. (Kyrkobyggnaden uppförs långt senare 1723 i Säfsbyn).

(Herou 1989 sid. 10-14)

B. Zachris Bure dräper Björn-Johan

I folkmun berättas att Zachris Bure slog ihjäl en finne som bosatte sig för nära Skifsen "i min gatmun" och gjorde intrång på domänerna. Finnen bodde i Badstughöden/Björnhöjden och hette Johan Sigfridsson, kallad "Björn-Johan". Hans mor gifte för övrigt om sig då hon blev änka med den omtalade finnen i Sundsjön "Lång-Christopher Jönsson".

Pål och Zachris Matssöner i Skifsen klagar högeligen över Johan Zefredsson (Sigfridsson), vulgo Björn-Johan i Badstughöjden på tinget i Nås 5 februari 1696. Han gjorde för mycket intrång, tog deras mullbete och de hävdade slogarna. De gör flera försök att få bort honom från nybygget. Att det skulle ha lett till mord finns inga belägg för i källorna, tvärtom avfärdas detta av Lars-Olof Herou i Finnmarken förr och nu 1989. *(Nås Ting 5 feb. 1696, Herou 1989 sid. 13)*

C. Rånnet i Skifsen 1697

Rånnet skedde hemma hos änkan efter Zachris Matsson Puuroinen, Maria Matsdotter f.35 och deras barn. Zachris som var en rik affärsman hade sett till att familjen hade gott ställt.

Lars Ersson från Tybyn hade kommit överens med Michel Michelsson och Mats Pålsson drängar på Zachris gård i Skifsen, att de skulle hålla sig från Skifsbyn denna lördag kväll 8 dagar före pingst. Michel och Mats hade ordnat detta genom att säga att de skulle gå iväg till sjön och fiska. Då fick Lars Ersson och hans kumpaner fritt spelrum på gården.

I solnedgången kom Olof Geting, Petter Hindersson Pulling och Lars Ersson i Tybyn till Skifsén. Trion anlände på kvällskvisten när Skifsborna lagt sig till sängs för att sova. När de kom stötte de ihop med Michel och Mats på fallet bakom gårdsgården. Lars övertalade dem ännu en gång med hotelser därtill att hålla sig borta från gården. De skulle hålla vakt och för det få en del i bytet, vilket resulterade i att Michel och Mats blev kvar på fallet tills trion kom tillbaka framemot midnatt.

Geting, Pulling och Tyens- Lasse med en svart skinnlapp på hakan för att inte bli igenkänd, kom fram till gården . Dörrarna sattes för med stöttor så att ingen kunde ta sig ut. De inestängda kikade ut genom fönstret för att se vad som var på gång och märkte att dörrarna var förseglade. I stugan där Mats Zachrisson och Zachris Zachrisson låg sköts det med vapen in genom fönstret. Men ingen blev träffad. Då bröderna pratade och rörde sig där inne, blev de hotade att tuga, annars skulle man vrida halsen av dem. Det var som om någon stod på vakt utanför stugan.

Nu begav sig tjuvarna till ett litet hus byggt på en jordkällare, där de slog ut fönstren och kom ut genom dörren med 4st kistor. Kistorna slogs sönder med en yxa. Där fann de 460 daler som tillhörde Mats Zachrisson och 600 daler tillhörande Zachris Zachrisson, plus lite oräknade pengar. De stal också två silverskedar, en silverbägare, en silverring, en vadmalsrock som fadern burit, moderns kjol och hennes bästa linkläder samt en randig röd halsduk som tillhört fadern. Dessutom togs lite mjöl, 3 kakor vitt bröd, 5 kakor "dräfebröd", en gädda, en halv ost och tobak.

Michel och Mats fick 58 daler, en aln tobak 1 ½ xx salpeter var. Efter rånet tog man fast Michel och Mats, som dömdes att betala 301 daler, det tredubbla värdet av vad de kom undan med. De kom lindrigt undan eftersom de sa sig blivit tvingade att vara med.

Farbröderna till Mats och Zachris Zachrisson, Samuel och Olov Mattson tog fast Geting och Lars Ersson. För detta ville de behålla 2/3 delar av bytet som tjuvarna fått med sig. Men i tinget beslutades det att Samuel och Olov Mattson skulle få behålla 10 daler och överlämna resten till Zachrissons.

Geting skickades till Karlstad där han avrättades.

Lars Ersson hörs på tinget i Nås 1698. Där berättar han om hur han tvingats att vara med i stölden. När kumpanerna delat upp stöldgodset säger Lars Ersson att han fått 19 daler, ½ kaka vitt bröd, 2 kakor "dräfebröd" och 1 kvarter tobak. Men varken Lars eller drängarna Michel och Mats fick några kläder eller silversaker.

Samuel Zachrisson ska ha tagit igen de 19 dalerna åt sina bröder, men tinget beslutar att Lars ska betala "tre-dubbelt så stora böter som dess delaktighet av tjuvnaden är stor till, nämligen 36 daler 3 öre inalles". Han ska också betala tillbaka de brödkakor och den tobak han stulit.

Pulling han rymde till Norge där han uppehöll sig och det sägs att han blivit soldat.

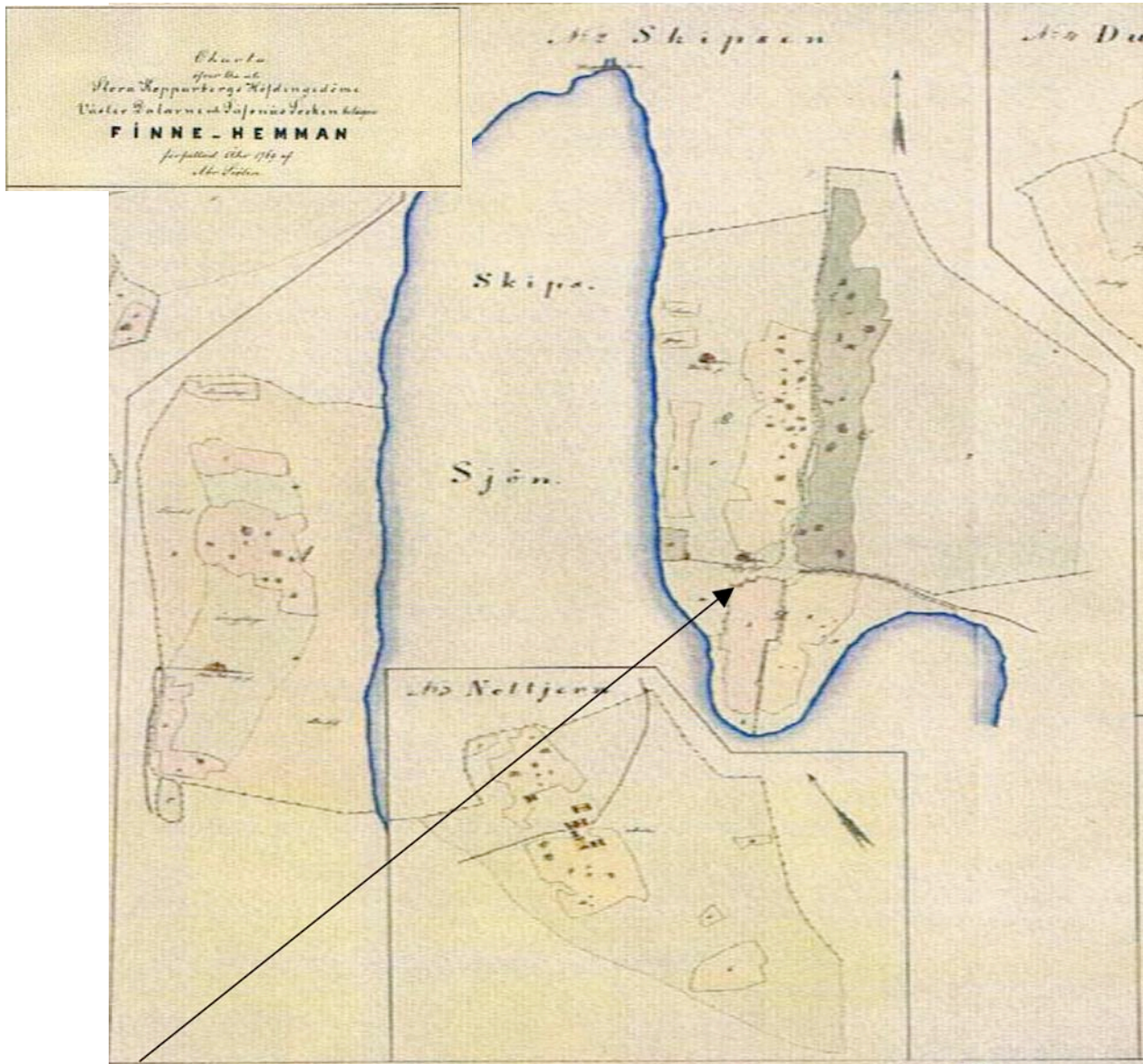
(Nås extra ting 18 sept 1697 Dombok. Ting 1698 Nås ting 14-15 febr 1698 Ting 1699 Nås extraordinarie ting 16 dec 1699 Mats Erikssons skiv, Herou 1989 sid. 10-14)

Byggnader i Skifsen år 1744 i juli månad

Erik Eriksson Bjesse: 1 rökstuga, 1 liten bod, 1 lada, 1 fähus – 2/5 tunnland åker.

Samuel Samuelsson: 1 rökstuga, 1 gammalt torkhus (ria) och foderrum (troligen agnhus), 1 liten bod, 2 fähus med foderrum, 2 hölador, Torkhus (ria)

(Holmdahl, 2004)

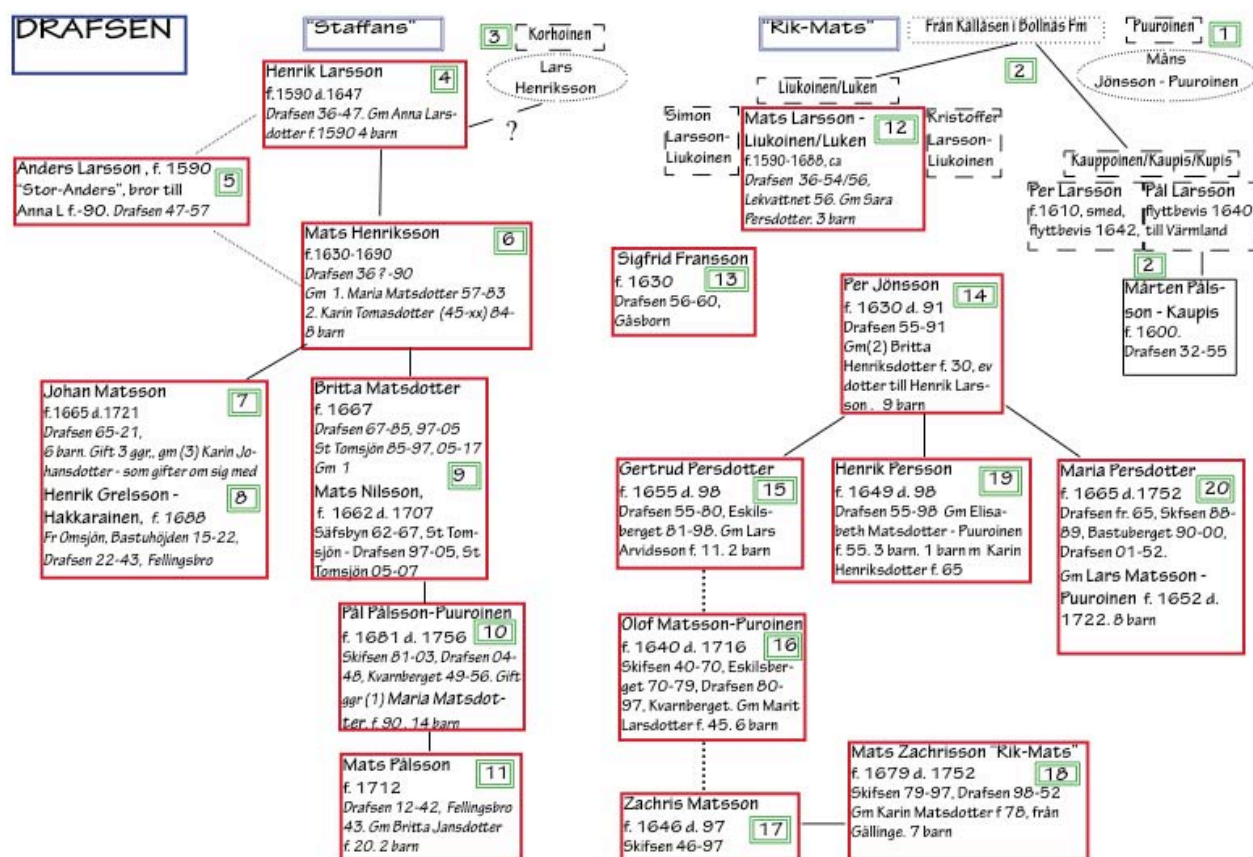

Stamgårdens placering i Skifsen omkring 1620. 1769 finns tre hemman noterade i Skifsen.

Karta 1769

Första stället läge (stamgården) är inte helt klart men på 1693 års karta i landsarkivet Gävle (U 35 1:1) framgår att gården (endast en är inprickad) var belägen närmre udden, där körvägen nu kommer fram om man går från bilvägen.

(Holmdahl, 2004)

DRAFSEN

I Drafsen kan man vid tiden för första bosättningen, omkring 1620, finna fyra finska släkter/släktnamn, Puuroinen, Liukoinen, Kauppoinen och Korhoinen. Vid den här tiden fanns i Drafsbyn två hemman, här benämnda "Rik-Mats" respektive "Staffans". Det första efter den omtalade Rik-Mats Zachrisson i Drafsen som levde i början av 1700-talet och det andra efter den i dag boende på gården, Staffan Andersson.

De ursprungliga gårdarna i Drafsen var också, liksom Skifsens, belägna på en nord-sydlig "maan", med nära till vatten - en liten tjärn längs sydvästra kanten.

1. Slakten Puuroinen (Bure)

Som nämnts under Skifsens kom troligen tre bröder Puuroinen till området i början av 1600-talet, Eskil som slog sig ner i Skifsens ett antal år, Staffan och Måns. Måns bodde troligtvis i Drafsens och var Nås Finnmars förste finnellänsman, men försvinner ur längderna redan på 1630-talet. Slakten Puuroinen återkommer dock till Drafsens genom att flera av barnen i Skifsens, gifter sig i Drafsens eller flyttar dit av annan anledning.

2. Slakterna Liukoinen och Kauppoinen

Tre bröder, Simon, Mats och Kristoffer, Liukoinen samt två bröder, Per och Pål, Kauppoinen kommer till Drafsens från Bollnäs Finnmars i början av 1600-talet. Dessa är halvbröder, med samma mor. Ytterligare en Kauppoinen, Marten, som omnämns i domboken kan möjligen vara son till Pål Larsson Kauppoinen.

(Enligt samtal med Jan-Erik Björk, Lars-Olof Herou samt Herou 1989 sid. 10-14)

Per Larsson "smed".

År 1642 ansöker Per Larsson f. 10 som är smed i Drafsen om bevis för att bege sig till annan ort. Han har fått goda vitsord och därför får han också flyttbevis.

(Ting 1642. Äppelbo, Järna, Nås och Floda tingslag 7 jan)

Släkten Kauppoinen även Kaupis eller Kupis har satt namn på "Kupis ängar". Denna släkt har inte varit ägare till någon av de stamgårdar som fanns i Drafsen.

Kupis ängar

Det pratas om "Kupis ängar", Abborrtjärns-ängarna och Lilla Björntjärns-ängarna, på Nås ting 1699. Namnet ska ängarna ha fått efter Mårten Pålsson Kupis som var lösfinne hos Per Jönsson f.30. På tinget tvistar man om vem som har rätten till ängarna, skifs - eller drafsborna. Eftersom "Kupis ängar" fått namn efter Mårten som var drafsbo och aldrig bott i Skifsen, så beslutades det att ängarna ska tillhöra Drafsen.

(Ting 1699, Nås ting 8-10 febr 1699)

Släkten Liukkoinen även kallad Luken har satt namn på "Luk-Mats berget" idag kallad "Lokkoma-berget" som ligger strax norr om Drafsen. Mats Larsson är den som först var skattlagd på den norra stamgården i Drafsen, även kallad Mats Larssons mantal.

3. Släkten Korhoinen

Lars Henriksson-Korhoinen kom till Drafsen omkring 1600. Det kan möjligen vara hans son Henrik Larsson som är den först skattlagde åbon vid den andra och södra stamgården i Drafsen, som länge kallats Hindrik Larssons mantal i Drafsen.

(Enligt samtal med Jan-Erik Björk)

4. Henrik (Hindrik) Larsson

Han är noterad för Drafsen i jordbok 1643. Enligt domboken 1699 kallades det "andra" Drafstorpet (Staffans) för Henrik Larssons mantal. Henrik är gift med Anna Larsdotter, som har en bror "Stor-Anders". Sonen Mats är endast 17 år och ej "redo" att ta över hemmanet.

Skogsfällning år 1637

Henrik Larsson anklagas av länsmannen Pål Larsson f.00. Henrik har fällt skogen som Pål märkt ut, så när Pål kommer för att fälla sin skog är det redan gjort. För detta får Henrik böta 40 mark och Pål får självfallet bränna sin skog själv.

(Ting 1637. Nås tingslag)

5. Anders Larsson "Stor-Anders"

Då Henrik Larsson dog 1647, tog svågern Anders Larsson, Stor-Anders kallad, över gården. Han brukade den i tio år till 1657.

6. Mats Henriksson

Mats var son till Henrik Larsson och 1657 tvistade han med sin morbror om torpet och tog över det. Samma år gifte han sig med Maria Matsdotter från Skifsen. Hon var dotter till Mats Matsson och därmed syster till "de beryktade bröderna Puuroinen" där bl. a Pål och Zachris Matsson ingick. Mats bodde i Drafsen till sin död 1690.

7. Johan Matsson

Som äldste son tog Johan Matsson över hemmanet efter fadern Mats Henriksson. Han bytte ½ Drafstorpet mot St. Tomsjön med svågern Mats Nilsson och 1699 var han och Mats Nilsson "rätt åbor på Henrik Larssons mantal i Drafsen". Han gifte sig för tredje gången med Karin Johansdotter, en flicka från Drafsbyn. Johan blev vittne till mordet på "KlubbErik" (Händelse D)

8. Hans Grelsson-Hakkarainen

När Johan dog gifte änkan Karin om sig med Henrik Grelsson boende i Bastuhöjden. Enligt domboken 1643 var han skyldig patron Ström 1577 daler.

9. Mats Nilsson

Mats var nämndeman, gift med Johan Matssons syster Britta Matsdotter. Han köpte ½ torpet av Johan, men flyttade aldrig dit. Dog ung, 45 år.

10. Pål Pålsson – Puuroinen

Son till Pål Matsson – Puuroinen i Skifsen, gifte sig första gången 1704 med Mats Nilssons dotter Maria Matsdotter och var förmyndare för hennes yngre syskon. De bodde kvar på gården till 1725, då Maria dog i barnsäng, endast 35 år gammal. Han gifte om sig och fanns sedan i det s.k "Scherpstället" i Drafsen, högre upp på "maana" till 1748, Därefter flyttade han till Kvarnberget. Han var nämndeman från 1734 och avsattes p g a hög ålder 1747.

1733 berättas att Mats Zachrisson "Rik-Mats" f. 79 och Pål Pålsson f. 81 sålt brännvin. Ett exempel är när Pål sålt brännvin till två smeder vid Gravendals bruk. En av dem Erik Eriksson f.90 har "blivit så drucken att han under bönen vid bruket drivit hustru o barn utur huset" (Ting 1733 Nås ting 10 jan 1733)

11. Mats Pålsson

Äldste sonen till Pål stannade på gården till 1742. Då var han skyldig patron Ström 2932 daler.

12. Mats Larsson – Liukkoinen/Luken

Mats kom till Drafsen 1636 från Lekvattnet, efter att ha blivit nekad bygglov där. Han bosatte sig i den norra av de två stamgårdarna i Drafsen, "Rik-Mats", och stället kallas i domböckerna hela 1600-talet för "Mats Larssons mantal i Drafsen". Han är noterad för Drafsen i jordbok 1643, och flyttade därifrån omkring 1654-56 för att ta hand om sin halvbror Per Larssons gård i Norra Lekvattnet. Brodern hade blivit ihjälslagen av norrmän 1644 och änkan behövde hjälp. Han sålde torpet till Per Jaoansson/Jönsson i samband med flytten.

13. Sigfrid Fransson

Då Mats Larsson lämnade Drafsen, ägde Sigfrid en betydande del i detta. Han flyttade till Gåsborn 1660 och under en 15-årsperiod tvistade han med Per Jönsson om betalning för torpet. 1676 hade ännu inte skulden lösts. Enligt Färnebo dombok 71 "bötar han för att ha sålt öl på stora bönedagen i Gåsborn"

14. Per Jönsson

Per köpte Drafshemmanet för 120 daler av Mats Larsson, då han flyttade till Värmland i mitten av 1650-talet. 1665 ägde han 1/3 av hemmanet och enligt ovan hade han en skuld till Sigfrid Larsson. Samma år blev man också anmodade att "rensa bort" lösfinnar från sina hemman, och det blev bestämt i tinget vilka som hade rätt att bo där.

Skogselden

År 1692 hade Per Jönsson f.30, Olov Matsson f.40 i Drafsen och Pål Matsson f.35 och Zachris Matsson f.46 i Skifsen släppt en stor skogseld. Den förorsakade väldig skada och för det får de fyra tillsammans böta 20 mark silvermynt.

(Ting 1692 Nås ting 10 febr 1692)

Per Jönsson var den som först tog upp torpet i Bastuberget 4 km söderut, där äldsta dottern Britta och mågen Måns Larsson-Kuparainen/Kupari "Koppar-Måns" fick bo. När Måns dog 1686, 41 år gammal, flyttade änkan med sina två omyndiga barn hem till föräldrarna i Drafsen, eftersom hon inte klarade av att ensam sköta torpet.

15. Gertrud Persdotter/Lars Arvidsson

1677 köpte Lars Arvidsson från Gåsborn halva Drafstorpet av Per Jönsson och samma år gifte han sig med dottern Gertrud. 1680 bytte de sin del i Drafstorpet med Olof Matsson-Puuroinens (från Skifsen) torp i Eskilsberget i Filipstads socken, mot en mellanskillnad på 20 daler.

Svärmodern klagade i tinget och påstod att mågen Lars inte hade tillstånd att sälja eller släppa någon främmande in på gården så länge de levde. Detta godkände dock inte tinget och Olof fick fullt tillträde till sin halva del i Drafstorpet avseende hus, åker, äng, skogsmark, kvarn och kvarntull och allt som hörde till. Om Per Jönsson hade något hus stående på Olofs andel i tomten, som det hade antytts, borde han flytta på det.

16. Olof Matsson-Puuroinen

Olof bytte till sig halva Drafstorpet 1680 av Lars Arvidsson, mot sitt torp i Eskilsberget, och bodde där knappt 20 år innan han sålde sin del till brodern Zachris Matsson-Puuroinen. Själv flyttade han till Kvarnberget och köpte ett 1/2 torp av Lars Pålsson. Olof ägde en kvarn i Nordtjärnsbäcken och han deltog i fasttagandet av Olof Geting som var en av rånarna i den omtalade stölden i Skifsen 1697 (Händelse C).

Skattesäden har brunnit

Olof Matsson i Drafsen beklagade att hans ria brunnit. I den fanns 5 tunnor skattesäd. Nämndemän bevittnar skadan och beslutar att han ska få brandstod. Sockenborna får hjälpa honom efter denna olycka, i enlighet med byggningsbalken 37 kap.

(Ting 1684, Nås ting 26 febr. 1684)

17. Zachris Matsson – Puuroinen

Den "mäktige" Zachris Matsson i Skifsen köpte halva Drafshemmanet av sin bror Olof. Han ägde nu två hemman, ett i Skifsen och ett i Drafsen. Hans äldsta söner Zachris och Mats övertog varsin gård vid faderns död. Zachris stannade i Skifsen, medan Mats tog hand om Drafstorpet.

18. Mats Zachrisson "Rik-Mats"

Mats flyttade till Drafsen 1697, samma år som han gifte sig med Karin Matsdotter från Gällinge. De fick 7 barn. Enligt domboken 1699 var Lars Matsson och Mats Zachrisson "rätt åbor vid Mats Larssons mantal i Drafsen".

Rik-Mats bod
Säfsnäs Hembygdsgård, Fredriksberg.
(Foto: ur Hembygdsföreningens arkiv)

Flyttad från Drafsen 1944. Timret i boden är daterad till 1700-1701.
Troligen byggdes boden upp strax efter att Rik-Mats och Karin slagit sig ner i Drafsen 1697.
(Axelsson 2008)

Rik-Mats är den mest omtalade och omskrivna finnen i Säfsen. Det finns många historier om hans rikedom och hans fejder med patron Sebastian Grave vid anläggandet av Gravendals Bruk. Rik-Mats ska ha lånat ut pengar till Grave, mot att han skulle gifta sig med Rik-Mats dotter. Då giftermålet aldrig blev av och Grave verkade mer intresserad av pengarna än av dottern blev Rik-Mats ursinnig. Han ska ha lagt sig i bakhåll för att skjuta Grave, men misslyckats.

I folkmun lever det kvar än i dag att Rik Mats ska ha grävt ner en skatt "en kagge silvermynt" någonstans i Drafsen.

Karl-Erik Forsslund skriver 1920 om Rik-Mats:

"Han hade grävt ner alla sina silverpängar i en brännvinspanna av koppar i åkermana mellan gården och Skärsjön och dött utan att röja gömstället. Ett par karlar hade hittat platsen, men när de grävt bra och nog djupt, såg de sjön våga och häva opp sig högre och högre, som om den skulle häva sig över dem, fast det var alldeles lugnt, å di sätt på skubben ifrå bå värktyg å grävning" (Forsslund, 1927, sid. 80)

I domböckerna berättas en hel del om Rik-Mats. Historierna om skatten och mordförsöket på Grave tas aldrig upp på något ting, så hur mycket sanning det ligger kring historien är svårt att reda ut.

(Herou 2001 sid. 195-196)

Mats var kyrkvärd i 40 år. I domboken framgår att han förde många tvister om svedjande, olovligt fällda skogar mm. 1746 var han skyldig patron Ström 1001 daler och 1757, 5 år efter hans död fastställs fordran för Gravendals Bruk till 2261 daler så om han varit rik en gång så slutade hans dagar i fattigdom.

Hans båda söner Zachris f. 00 kallad "fattige mannen" och Mats f. 13 kallad "gamle drängen" var enligt domboken 1656 skyldiga Gravendals Bruk 1078 respektive 1185 daler.

Margareta Svendsotters oväntade död

Zachris Matsson f.00 "Rik.Mats" son och Mats Larsson f 91 från Drafsen faller år 1723 ett svedjefall vid gården. I närheten av fallet intill vägen hugger de också ut ett stort träd som blir stående. Margareta Svendsdotter f.13 från Älgberget är på vallgång i skogen. När hon i blåsten går förbi trädet, faller det ner i samma stund som hon ska passera. Margareta blir ihjälslagen av trädet. Zachris och Mats döms till 10 dalers plikt. (*Ting 1725 Nås ting 11 an 1725. Ting 1724 Nås ting 22-24 febr. 1724. Personregister 1713 Margareta Svendsdotter*)

Torpvärdering 1744: Drafsen skatte; Mats Matsson f. 13. En stuga med spis, en nedruttnad rökstuga, en gammal taklös bod, en bod med två rum, ett gammalt stall med foderhus, ett litet fähus, ett raserat fähus, en gammal tröskria, 2 4/5 tunnland åker, slog; värde 751 d, skuld 170 d.

19. Henrik Persson

Gift med Elisabeth Matsdotter från Skifsen, syster till de "beryktade bröderna Puuroinen". Henrik blev soldat 1676. De bodde i Drafsen resterande delen av sina liv. Änkan blev utlöst med 93 daler ur Drafsheimmanet.

På Mårtensdagen år 1685 ska Henrik Persson ha besuvat Karin Henriksdotter f.65 från Gällinge. På tinget i Nås 13 jan 1686 får han böta 40 daler för denna handling. Zachris Matsson f.46 och Johan Pålsson f.30 från Skifsen gick i borgen för Henrik som satte ett grönrågfält i motpant. Karin infinner sig inte vid tinget, på grund av att det var för mycket snö för att ta sig fram.

På tinget den 28 aug döms Karin att böta 20 daler för sitt umgänge med Henrik. Hon har inga pengar att betala med och ska istället slita ris på kyrkovallen en söndag. (*Ting 1686 Nås ting 13 jan 1686 , Ting 1686 Nås ting 28 aug 1686*)

20. Maria Persdotter/Lars Matsson – Puuroinen

Lars Matsson-Puuroinen gifte sig 1688 med Per Jönssons dotter Maria i Drafsen. De fick 7 barn. De bodde i Skifsen ett par år, innan de fick överta Bastuberget efter Marias syster som blivit änka och flyttat hem till föräldrarna i Drafsen med sina två små barn. Bastuberget stod öde och Lars beviljades sex års skattefrihet, men han skulle varje år betala en tunna råg till änkan och hennes barn och efter sex år betala 150 daler till barnen.

De flyttade dock till Drafsheimmanet redan efter två år och enligt domboken 1699 var Lars Matsson och Mats Zachrisson "rätt åbor vid Mats Larssons mantal" i Drafsen. Enligt torpinventering/Säfsenskivan är Lars Matsson och Maria Persdotter de först boende i det torp som låg mellan "Staffans" och "Rik-Mats", upptaget omkring 1680, och där senare skola blev förlagd – revs 1940.

Deras båda söner, Mats och Lars, bodde kvar i Drafsen och i domboken 1743 har båda skulder till bruket, 801 respektive 749 daler, och mer blev det. För den yngre brodern kan man läsa om utmätning, att han erbjöds en rökstuga att bo i och att han och hustrun var utfattiga.

HÄNDELSE

D. Nordtjärns Eriks och Klubb Eriks fejd

Mordet skedde hemma hos Lars Mattson på hans kusin Erik Henriksson Myrberg Pelloinen f.50 Klubb Erik från Klubbmyren.

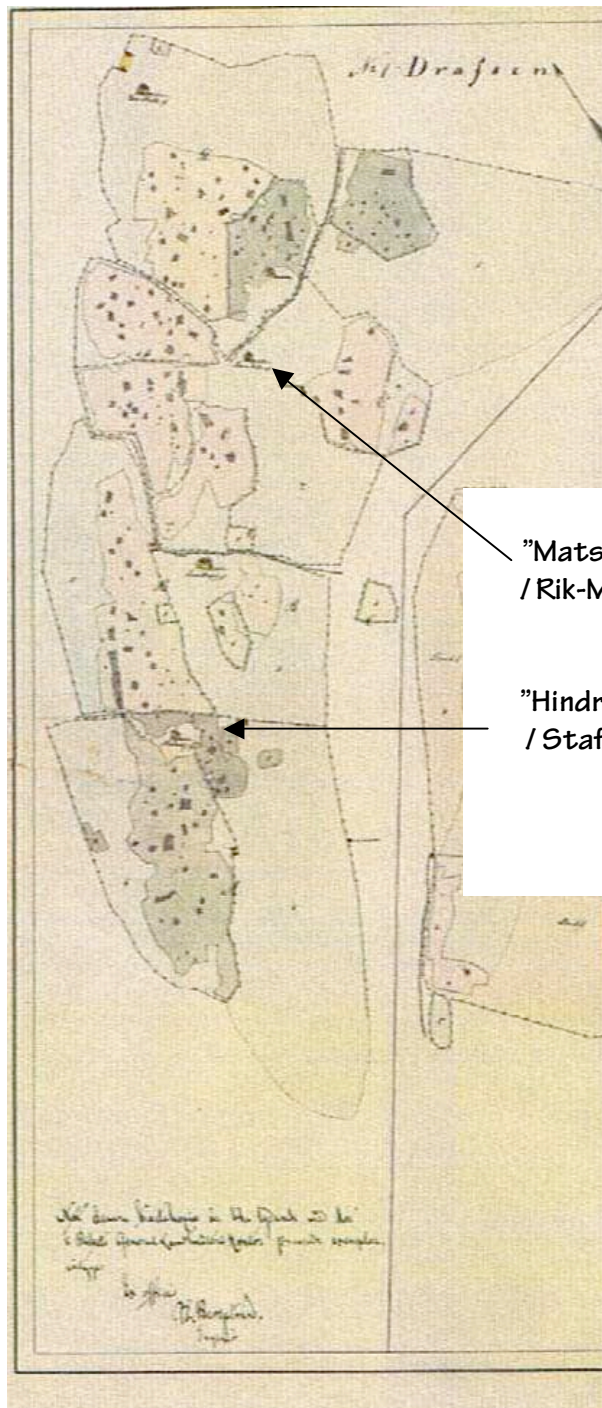
Johan Matsson f.65 i Drafsen gick från Lars Matsson där Johans svåger Nordtjärns Erik Henriksson f.54 befann sig. På vägen från Lars träffar Johan Klubb Erik som står på bodtrappan till Rik Mats, där han hämtar säd. De talas vid och Johan säger att han flytt undan svågern som var hemma hos Lars, där Johan varit för att överlägga om en kvarn. Klubb Erik säger åt Johan att han inte behöver vara rädd och gå sin väg utan följa med honom tillbaka, Erik säger att han ska köpa en kanna öl. Men Johan säger nej och går sin väg, han var klar i sitt ärende. Detta påstår Grels Tomasson f.57 Torrakberget i Värmland.

Enligt Lars Matsson var Nord Erik hos honom och fick ett stop öl då de talade på morgonen. Sedan gick han till Rik Mats där de två delade på tre kannor öl. När Nord Erik åter kom tillbaka till Lars fick han åter ett stop då de talade om kvarnbyggnaden, som det skulle anställas folk till dagen därpå. Då kommer Klubb Erik in, han hade ett tillhåll i ett rum hos Lars i ett annat hus. Klubb Erik tar en sax som ligger på bordet och börjar klippa sitt skägg. Nord Erik tycker att Klubb Erik ska hjälpa till vid kvarnbygget, men han tycker sig inte ha tid med det. Varpå Nord Erik ber honom löpa åt helvete. Då går Klubb Erik fram och säger att han är en orädd karl och inte som Johan Matsson, varpå han också undrar varför Nord Erik skrämt Johan. Lars Matsson låg i sängen med sina barn och lyssnade. När det blir tyst i stugan och Klubb Erik sitter alldeles stilla reser sig Lars och talar vidare om vad Nord Erik sagt. "... då sprang Nord Erik upp vid pass tvenne steg stötandes Klubbmyr Erik mitt uti bröstet eller något närmare åt vänstra vårtan med en täljkniv..."

Klubb Erik gick mot dörren där han säckar ihop i sitt sista andetag samtidigt som dräparen slinker ut genom dörren. Grels Tomasson Hakkarainen f.57 som var huskarl i Skifsen, troligen hos svärfadern Pål Matsson (*Personregister1657 Grels Tomasson*). Han springer efter Nord Erik "och sa Gud tröste dig vad för en ond gärning du gjorde, vartill Nord Erik svarade: Gack tillbaka, läs tre gånger Fader vår över såret o spotta därpå så har det ingen fara...". Nord Erik kommer utom synhåll in i skogen. Klubb Erik angavs vara gudlös och begravdes därför i utkanten av kyrkogården, utan varken kyrkklockor eller musik.

(*Ting 1704 Nås ting 8-10 mars 1704*)

Charta
pro Reale
Mera Hoppurbergs Högskole
Välse Tolare och Tolarens Verkan
FINNE-HEMMAN
försett med 1769 af
den 1769

Karta 1769 - Drafsen
Lantmäteriets Historiska kartor

SKIFSEN OCH DRAFSEN 2009

Skifsen

Den siste bofaste lämnade Skifsen omkring 1950, efter ca 330 års oavbrutet brukande av torpet. Av den gamla tiden finns enbart grundlämningar, stenrösen och liknande som påminner om den svunna tiden. Nu pågår däremot ett arbete med att bygga upp en finngård igen på denna plats, som ska hålla historien levande och vara ett trevligt besöksmål.

Drafsen

Drafsen har brukats utan uppehåll sedan de första finnarna fann platsen för snart 400 år sedan. Idag finns två bofasta familjer vid "Rik-Mats" och "Staffans", som båda har djur och håller byn öppen. I båda gårdarna finns ättlingar till Puuroinens i Skifsen och därmed också Rik-Mats.

Teckning: Nils Eriksson, Säfsen 1992

Summering

Vi känner oss nöjda med vårt arbete, även om vi bara "skrapat på ytan" och inser hur mycket vi inte har hunnit studera. "Ju mer man lär sig, ju mer inser man hur lite man vet" – så sant som det är sagt, och det stämmer verkligen här.

Vi tycker ändå att vi fått bra inblick i vilka som bodde på de båda platserna, hur de var släkt och vilka relationer de hade. Tack vare de utförliga och detaljerade beskrivningarna från tingen i domböckerna tycker man sig också fått en bild av dessa människor, hur de levde och uppförde sig. Ja, man känner sig rent av bekant med skogsfinnarna i Skifsen och Drafsen efter den här hösten.

Vår ambition i gruppen var också att studera ytterligare två stamgårdar i Säfsen – Håen och Säfsbyn. Det har vi inte haft en möjlighet att hinna med. Dessa två gårdar och mer ingående om de vi redan börjat med, tänker vi ägna oss åt i vår, då cirkeln som vi startade upp i samband med kursen fortsätter.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att vi är tillfreds med vad vi åstadkommit, men är ödmjuka inför hur mycket som återstår att ta reda på. Kursen har i hög grad medverkat till att nyfikenheten att gå vidare ökat.

Källförteckning

Otryckta källor:

Axelsson, Torbjörn, <http://www2.hemsida.net/taxelson/dendro/index.htm>

Dalarnas Dombok, 1737-1818.

Lantmäteriets Historiska kartor, *Karta 1769*

Nås Dombok, 1637-1731

Informanter

Björk, Jan-Erik *f. 1947*

Herou, Lars-Olof, *f. 1943*

Holmdahl, Nils *f. 1950*

Foto

Remes, Seppo

Säfsnäs Hembygdsförenings arkiv

Teckningar

Eriksson, Nils

Tryckta källor:

Eriksson, Mats: *Säfsenskivan 2009, CD-rom*

Forslund, Karl Erik, *Med Dalälven från källorna till havet*. Stockholm 1927

Gottlund C.A: *Dagbok öfver dess Resor på Finnskogarne år 1817*. Falun 1984

Hermansson, Bror: *Solbergs Greta*. Enköping 2000

Herou, Lars-Olof: *Finnmarken förr och nu 1989:1, Skifsen på 1600-talet!*

Finnsam: *Segersteds samling*. Falun 2006

Finnsam: *Det skogsfinnska kulturarvet*. Falun 2001

Emma Thorin och Susanne Andersson

Fredriksberg, 2009-12-22